

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Pavel Fousek

Konrad Adenauer a vznik Spolkové republiky Německo na pozadí mezinárodního dění v letech 1945–1949

Konrad Adenauer and the Establishment of the Federal Republic of
Germany on the Background of International Developments in 1945–1949

Praha 2019

Vedoucí práce: doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Poděkování

Zde velice rád využiji možnosti poděkovat panu doc. PhDr. Františku Stellnerovi, Ph.D., za vstřícný přístup, laskavou pomoc a velkou trpělivost při vedení této práce, za neocenitelné rady, cenné podněty a doporučení, jež mi zásadním způsobem pomohly zdolat obtíže při koncipování textu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 9. srpna 2019

Pavel Fousek

Klíčová slova

1945–1949, Bizonie, CDU, Frankfurtské dokumenty, Konrad Adenauer, Plán evropské obnovy, berlínská blokáda, okupační zóny, Spojenecká kontrolní rada, Trizonie, Spolková republika Německo, Základní zákon

Keywords

1945–1949, Bizonie, CDU, Frankfurt Documents, Konrad Adenauer, European Recovery Program, Berlin Blockade, Occupation zones, Allied Control Council, Trizone, Federal Republic of Germany, Basic Law for the Federal Republic of Germany

Abstrakt

Po skončení druhé světové války začalo na zpustošeném evropském kontinentu docházet k novému mocenskému rozvrstvení, které se záhy ukázalo jako antagonistické do té míry, že ohrožovalo i samotné základy evropské svobody. Poražené Německo bylo předáno pod kontrolu a správu vítězných mocností – Spojených států amerických, Velké Británie, Sovětského svazu a Francie, které zemi rozdělily na čtyři okupační zóny. Narůstající neshody týkající se budoucího vývoje Německa postupně vedly ke sloučení tří západních zón v tzv. Trizonii, která měla vytvořit předpoklady pro hospodářskou obnovu válkou zničeného Německa.

Tato bakalářská práce se zabývá tématem poválečného vývoje v těchto třech německých západních okupačních zónách v letech 1945–1949. V daném rámci se pak text soustřeďuje na činnost budoucího spolkového kancléře Konrada Adenauera vedoucí ke konstituování západoněmeckého státu a k jeho prozápadní orientaci ve spojitosti s vývojem mezinárodním. Ten začala zásadním způsobem ovlivňovat studená válka a obavy z rostoucího protikladu mezi Sovětským Ruskem a svobodnými státy nabyly konkrétní podoby berlínské krize.

Schopnost pragmatického uvažování, oddanost křesťanským ideálům a myšlenkám evropské jednoty vedly Konrada Adenauera k realistickému zhodnocení dané situace a k nezvratnému přesvědčení, že budoucnost Německa spočívá v orientaci na západní společenství a v jeho integraci do západoevropského duchovního a hospodářského prostoru. Citlivý problém hrozící ztráty národní jednoty přitom musel nahlížet z hlediska této jediné možné cesty vedoucí k vybudování základů moderního prosperujícího demokratického státu s nadějí, že jednou bude určen pro všechny Němce.

Abstract

After the end of the Second World War, a new power stratification emerged on the ravaged European continent, which soon proved to be antagonistic to the extent that it threatened the very foundations of the freedom of Europe. Defeated Germany was placed under the control and administration of the victorious powers – the United States of America, the United Kingdom, the Soviet Union, and France, which divided the country into four occupation zones. Increasing disagreements over the future development of Germany gradually led to the merger of the three western zones in the so-called Trizonia, which was meant to create the preconditions for the economic recovery of the war-torn country.

This bachelor thesis deals with the topic of the post-war development in these three German western occupation zones in 1945–1949. Within this framework, the paper focuses on the work of the future Federal Chancellor Konrad Adenauer, which led to the constitution of the West German state and its pro-western orientation with regard to international developments. West Germany began to have a major impact on the Cold War and fears of the growing contradiction between Soviet Russia and the Western Bloc materialised in the form of the Berlin crisis.

Pragmatic thinking, devotion to Christian ideals and to the idea of European unity led Konrad Adenauer to a realistic assessment of the situation and to the irreversible belief that Germany's future lies in the orientation towards the Western Bloc and in the country's integration into the Western European spiritual and economic space. At the same time, he had to consider the sensitive issue of losing national unity from the standpoint of the aforementioned and only possible way of building the foundations of a modern prosperous democratic state, with the hope that it would include all Germans someday.

Obsah

1. Úvod	1
1.1 Práce s literaturou a prameny	3
1.2 Metodologická a tematická východiska bádání o poválečném období v současné americké, britské a německé historiografii	11
2. Konec války, nový začátek	18
2.1 Nultá hodina	18
2.2 Protikladné světy	19
3. Konference o poválečném uspořádání	20
3.1 Strategie a plány Velké trojky	20
3.2 O poválečném Německu	22
4. Konrad Adenauer	24
4.1 Zrozen pro velký úkol	24
4.2 S vizí Západoevropana	27
5. Na obzoru ochlazení	27
5.1 Východní hrozba a západní váhavost.....	27
5.2 „Dlouhý telegram“	29
6. Američané, Britové a Francouzi	30
6.1 Plané naděje.....	30
6.2 Francouzské namlouvání	31
6.3 Britská lekce	31
7. Budování politických stran	33
7.1 Obroda plná rozporů.....	33
7.2 Křesťanskodemokratická unie.....	34
7.3 Do čela CDU	36
7.4 Nesmiřitelní protivníci a nové Porúří.....	37
8. Polarizace – signály studené války	39
8.1 Železná opona.....	39
8.2 Projev naděje a Ahlenský program.....	40
8.3 Plán evropské obnovy	42
8.4 Evropa se rozděluje	43
9. Zaostrěno na bezpečnost	44
9.1 Dunkerque, Západní unie – Bruselský pakt	44
9.2 Na cestě k NATO	46
10. Kritický rok 1948	47
10.1 Haag a Londýnské dohody	47
10.2 Otevřená konfrontace	49

10.3 Blokáda Berlína.....	50
11. Vznik Spolkové republiky Německo.....	51
11.1 Základní zákon	51
11.2 Volby do Spolkového sněmu.....	54
11.3 Hlas pro kancléře.....	56
12. Závěr.....	58
13. Resumé	62
14. Použité prameny a literatura.....	64
14.1 Prameny.....	64
14.2 Literatura	64
14.3 Časopisecké studie	66
14.4 Elektronické zdroje.....	67
14.5 Použité zdroje týkající se problematiky historiografického diskursu.....	68

1. Úvod

Předmětem této bakalářské práce je osobnost, politická kariéra a působení Konrada Adenauera s důrazem na jeho zásluhy o vznik Spolkové republiky Německo na pozadí mezinárodního dění v letech 1945–1949. Cílem práce je analyzovat konkrétní kroky budoucího prvního spolkového kancléře a jeho podíl na procesech, které vedly ve složité vnitřní situaci poválečného Německa rozděleného do okupačních zón vítězných mocností a ve vyostřujících se mezinárodních poměrech počínající studené války k založení západoněmeckého státu a k jeho směřování a postupné integraci do duchovního a hospodářského západoevropského prostoru. S tím souvisí snaha o ověření hypotézy, že Konrad Adenauer usiloval již od počátku svých politických aktivit o připojení Německa k Západu, která je leitmotivem této práce.

V kontextu tohoto vývoje je kladen důraz na rozbor hlavních politických událostí daného období, a to jak mezinárodních – charakterizovaných prohlubujícími se rozpory mezi Sovětským svazem a Spojenými státy americkými a vytvářejících zásadní rámec celé práce – tak vnitropolitických daných kritickou situací nacismem a válkou zničeného Německa. Z tohoto hlediska je pozornost věnována problematice konstituování nových politických stran jako základny pro vznik politického života v poválečném Německu a pro budoucí vývoj vedoucí k vytvoření parlamentní demokracie. Hlavní zájem je soustředěn na postavení Konrada Adenauera v tomto procesu a na úlohu, kterou sehrál při vzniku Křesťanskodemokratické unie (CDU). Přinést odpověď na otázku, do jaké míry byla jeho role v těchto událostech určující, je jedním ze stěžejních úkolů, které si tato práce klade.

Text bakalářské práce jsem koncipoval chronologicky – tak, abych mohl postupně sledovat, jak obtížnou cestu muselo poválečné Německo zdolat, aby se mohlo z trosk Armagedonu proměnit v respektovaného partnera západních mocností – Francie, Velké Británie a posléze Spojených států amerických. Pozornost zaměřuji na to, jak se o osudové směřování a povznesení své země zasloužil Konrad Adenauer. Už jako významný lokální politik osvědčoval státnickou moudrost, vytrvalost, prozíravost a rozvahu a v praktické politice prosazoval vize, jejichž naplňování pak patřila budoucnost Spolkové republiky v čele s Adenauerem jako prvním spolkovým kancléřem.

První část práce je zasvěcena stručnému historickému úvodu jako východisku pro pochopení situace, v níž se poražené Německo nacházelo v tzv. nulté hodině, a orientační retrospekci zaměřené na válečné konference představitelů tzv. Velké trojky – Spojených států

amerických, Velké Británie a Sovětského svazu –, jejichž závěry již předjímalý poválečné uspořádání Evropy. Stranou pozornosti nezůstává ani osobnost Konrada Adenauera, jak ji v duchu přísných křesťanských morálních zásad výrazně formovalo rodinné prostředí, jeho dětství a mládí v Kolíně n. Rýnem, kde také, záhy v roli prvního místního politika, zahájil svoji úspěšnou rychlou kariéru, která byla přerušena nástupem Hitlerovy NSDAP k moci a rozpoutáním druhé světové války.

Období nastartované po tomto krucióálním zlomu představuje těžiště mé práce. Začíná Adenauerovým druhým starostenským úřadem, který mu byl v Kolíně n. Rýnem svěřen v květnu 1945, a všímá si komplikací, jimž musel čelit. V centru pozornosti je pak především úsilí Konrada Adenauera utvářet budoucí Spolkovou republiku jako západní parlamentní demokracii, jejímž základem se stanou politické strany. Úloha nově založené CDU je z tohoto pohledu stěžejní, protože právě o ni se Konrad Adenauer opíral jako její čelný představitel ve snaze získat v roce 1949 úřad spolkového kancléře v rodící se Spolkové republice Německo.

Ony čtyři roky, které uplynuly od skončení válečné vřavy k tomuto historickému okamžiku, se snažím sledovat jak na vnitropolitické německé scéně, kde se od roku 1946 neodvratně schylovalo k rozdělení země, spravované vítěznými mocnostmi, na dvě části, tak z pohledu mezinárodních událostí, jež takovýto vývoj ovlivňovaly a podněcovaly. Proslulá Churchillova řeč ve Fultonu, Trumanova doktrína a Marshallův plán hospodářské pomoci Evropě, dlouhý sled mezinárodních jednání a taktizování Sovětského svazu provázející realizaci dohod podepsaných během válečných i poválečných konferencí a jednání, berlínská blokáda, Základní zákon a volby do ústavodárného Národního shromáždění. To jsou styčné body, které mají pomoci zachytit a stručně analyzovat děje předcházející vzniku západoněmeckého státu a ukázat jejich význam z perspektivy utváření Adenauerovy politické koncepce. Její směr od prvopočátku spouřčovala snaha integrovat Spolkovou republiku Německo do západních politických a hospodářských struktur, vybudovat nové Německo na zásadách respektování osobní svobody a tolerance, demokracie a svrchovanosti. Jsou to právě tyto stěžejní atributy, jež měly zpustošené zemi pomoci zdolat obtížnou pouť od „totálního kolapsu v roce 1945“ k demokracii a k velmocenskému partnerství v rámci Evropy i světa.

1.1 Práce s literaturou a prameny

Široká pramenná a literární základna týkající se adenauerovského tématu mi poskytla dostatečný prostor ke studiu primárních i sekundárních zdrojů o problematice poválečného období. Pozornost jsem v první řadě soustředil na literaturu memoárovou, na díla biografická, dále na stranické dokumenty Křesťanskodemokratické unie, jako jsou politické zásady nově zakládané strany či Ahlenský program, a na zásadní dokumenty legislativní povahy, mezi něž patří v daném období Základní zákon, Petersberská dohoda a vládní prohlášení Konrada Adenauera. Analýza politického programu Křesťanskodemokratické unie z roku 1947 je náplní knihy Antonia Johna¹, který v souvislosti s Ahlenským programem hovoří o jednom ze základních kamenů nutných pro výstavbu mladé západoněmecké republiky. Historii konkurenční strany CDU – Sociálnědemokratické strany Německa – v době, kdy stál v jejím čele Kurt Schumacher, věnoval editor Albrecht Willy² první díl své devítisvazkové edice protokolů ze zasedání předsednictva a čelných orgánů strany.

Dílem stěžejního charakteru je práce Franka Bösche *Die Adenauer-CDU: Gründung, Aufstieg und Krise einer Erfolgspartei 1945–1969*, která analyzuje na základě širokých pramenných zdrojů čtvrtstoletí vývoje CDU od jejich počátků, kdy se převážně katolická a nevyhraněná strana měnila v pevně vystavěný útvar, který ve svých řadách spojoval a svými programy přesvědčil široké vrstvy obyvatelstva – tzv. Sammlungspartei. Vyzdvížena je přitom role Konrada Adenauera jako čelného představitele CDU a jeho zásadní koncepční přínos nově budované stranické linii.

Adenauerovi odpůrci se naopak shromažďovali v menšinových politických stranách, které dlouho stály spíše na okraji zájmu soustředěného bádání. Proto na sebe poutá pozornost obsáhlá práce Wolfganga Kraushaara³, která tuto problematiku analyzuje na základě zpráv z denní publicistiky,

Z jiné pramenné oblasti čerpá svědectví o politice okupačních mocností analýza Jutty Gröschl⁴ zaměřená na obsah německých filmových týdeníků vytvářených pod britskoamerickým, francouzským a sovětským dohledem. Autorka zvolila jako srovnávací

¹ ANTONIUS, John, *Ahlener Programm und Bonner Republik: Vor 50 Jahren, Ideenwettlauf und Rivalitäten*, Bonn 1997.

² ALBRECHT, Willy (ed.), *Die SPD unter Kurt Schumacher und Erich Ollenhauer 1946 bis 1963: Sitzungprotokolle der Spitzengremien*, Bd. 1: 1946 bis 1948, Bonn 2000.

³ KRAUSHAAR, Wolfgang: *Die Protest-Chronik 1945–1959: Eine illustrierte Geschichte von Bewegung, Widerstand und Utopie*, 4 Bände, Hamburg 1996.

⁴ GRÖSCHL, Jutta: *Die Deutschlandpolitik der vier Großmächte in der Berichterstattung der deutschen Wochenschauen 1945–1949: Ein Beitrag zur Diskussion um den Film als historische Quelle*, Berlin 1997.

kritérium způsob informování jednotlivých týdeníků o zásadních dobových událostech, jakými byly norimberské procesy, měnová reforma 1948 a londýnská konference ministrů zahraničních věcí, a dospěla k závěru, že filmové zpravodajství bylo většinou nástrojem propagandy okupačních mocností.

Přímé, často impresivní zprostředkování názorů a událostí viděných očima sledované osobnosti poskytuje memoárová literatura. Takovým pramenem jsou Adenauerovy Vzpomínky – *Erinnerungen*, vydané ve třech svazcích. První z nich, který postihuje období let 1945–1953, představoval při koncipování této práce cenný zdroj informací, byť k líčení událostí je potřeba přistupovat s kritickým odstupem s vědomím toho, že paměti předestírají vidění událostí vždy trochu zkresleně, líčeny z osobního úhlu pohledu jejich autora a s ambicí připomenout vlastní zásluhy, a že se tedy práce s memoárovou literaturou neobejde bez kritické konfrontace s jinými prameny. V první části pamětí bychom marně hledali např. tak významné téma, jakým byla Adenauerova idea zřízení rýnského státu. Nicméně zde Adenauer cituje větu, kterou vyslovil generál de Gaulle ve své řeči přednesené v Saarbrückenu v srpnu 1945, že totiž Francouzi a Němci musejí spolupracovat, protože jsou Evropané. A Adenauer doprovází tento výrok vlastním komentářem o tom, jak velkou nadějí pro Německo jako součást sjednocené Evropy ho tato řeč naplnila.⁵ Některá fakta jsou zde však zamlžena, dohady např. stále panují kolem Adenauerova propuštění z funkce starosty, kterou zastával po válce.

Cenný pramen historického výzkumu představují písemné archiválie, jakými jsou dopisy. Adenauerova korespondence zpracovaná v souborném vydání *Adenauer: Briefe 1945–1947 a 1947–1949*, (hrsg.), které editoval Hans Peter Mensing a vydali Rudolf Morsey a Hans Peter Schwarz, mi umožnila lépe pochopit některé Adenauerovy pohnutky a příčiny politikova jednání, způsoby uvažování. Pro ověření stěžejní hypotézy, že Konrad Adenauer usiloval již od počátku svého politického angažmá o připojení Německa k Západu, mi byly tyto primární prameny nepostradatelným zdrojem poznání.

První díl Adenauerových memoárů začíná rokem 1945, předchozí období mapují životopisné knihy, zejména obsáhlá německy psaná *Adenauer: Eine politische Biographie* Henninga Köhlera, která je charakterizována snahou autora, profesora moderní historie, germanistiky a filozofie na Svobodné univerzitě Berlín, o objektivní pohled na Adenauerovu osobnost a odkaz, s poukazem na kancléřovy silné i slabé stránky. Biografie je tak v jistém kontrastu s jinou stěžejní životopisnou prací o Adenauerovi – dvousvazkovým dílem *Adenauer*, jehož autorem je přední německý politolog a historik profesor Hans-Peter Schwarz;

⁵ ADENAUER, Konrad, *Erinnerungen: 1945–1953*, Stuttgart 1965, s. 41.

pro potřebu této práce jsem využil první díl nazvaný *Adenauer: Der Aufstieg, 1876–1952*. Obě tyto zásadní biografie především analyzují jednotlivé politické události a Adenauerův podíl na jejich vývoji.

Tato dvě díla přesto odlišuje jeden důležitý moment, a to doba jejich vzniku. Byť se jedná pouze o rozdíl několika let, převratné události, které tento krátký časový úsek charakterizují, jistě měly zásadní vliv i na koncepci obou děl. Schwarzova dvojdílná biografie je oproti té Köhlerově staršího data: autor ji psal ještě před pádem Berlínské zdi, oproti tomu „Eine politische Biographie“ skýtala Köhlerovi možnost zhodnotit Adenauerovo usilování optikou událostí, jež se v časovém úseku, jemuž je věnována tato bakalářská práce, zdály takřka neuskutečnitelné. Opětovné sjednocení Německa a s ním i vyřešení tzv. německé otázky již totiž v době, kdy Köhlerovo dílo vznikalo, bylo skutečností. Jestliže lze u Schwarze hovořit o určité nadnesenosti až nekritičnosti, která při hodnocení Adenauerových zásluh nepřipouští pochybení, Köhler se snaží zprostředkovat objektivnější pohled na Adenauerovu politiku i na jeho osobnost a Schwarzovo hodnocení podrobuje kritice, zejména jeho interpretaci Adenauerova rýnského separatismu.⁶ Zatímco Schwarz jej naprosto popírá, Köhler uvádí, že idea silného západoněmeckého státního útvaru v oblasti Porýní Adenauerovi imponovala do té míry, že se o její realizaci snažil aktivně zasazovat již v letech 1918/19 a znovu pak po druhé světové válce.⁷ Ve zřízení takového státního útvaru spatřoval cestu k překlenutí letitých rozporů s Francií – jeho „mírová republika („Friedensrepublik“)⁸ – měla posílit záruky míru na kontinentě.

Pokud byl Schwarz při psaní svého díla v „nevýhodě“, kterou ještě doslova představovala „zed“ času před sjednocením a po znovusjednocení Německa, a tedy i zed skutečná, Berlínská, mohl při koncipování své studie nazvané *Konrad ADENAUER: Prvý kanclér Spolkovej republiky Nemecko*, která vyšla německy v roce 2004, ve slovenském překladu pak o deset let později, využít možnosti oné retrospekce, která se nabízela v podobě zhodnocení událostí z roku 1989, a tedy i odkazu Adenauerova působení. Schwarzovo hodnocení je v této otázce jednoznačné. Kancléřskou parlamentní demokracii, opírající se, jako již v roce 1949, o koalici malých stran, dovedl dle něj Adenauer k dokonalosti, další spolkoví kancléři, mezi nimiž jmenuje i kancléřku Angelu Merkelovou, pak mohli na tomto pandánu

⁶ KÖHLER, Henning, *Adenauer: Eine politische Biographie*, Berlin 1994, s. 88.

⁷ Tamtéž, s. 109.

⁸ Tamtéž, s. 111.

úspěšně stavět.⁹ Ačkoli dějinná etapa následující po roce 1949 již není předmětem této práce, jistě není tato zmínka v daném kontextu od věci.

Stejně jako Schwarzova biografie přiklání se i tato jeho pozdější studie k pojetí, jež místy připomíná paján na Adenauera. Nicméně takováto charakteristika by byla jistě velkým zjednodušením. I když Schwarz spatřuje v Adenauerovi velkého politika, jemuž se povedlo obnovit stát, hospodářství a společnost, připouští, že se mu tohoto cíle podařilo dosahovat někdy netradičním způsobem. Schwarz si všímá i temnějších stránek Adenauerovy osobnosti a hovoří o obrazu autoritativního až diktátorského muže, jemuž s přibývajícimi roky vyčítali i vzrůstající hašteřivost, instinktivní netrpělivost až pohrdavost vůči odlišným názorům.¹⁰ Ovšem analogii s machiavellismem, která se samozřejmě při četbě adenauerovské literatury nabízí, Schwarz odmítá jako přílišné zjednodušení a poukazuje přitom na hluboce zakořeněné křesťanské hodnoty a na nezlomnou víru praktikujícího katolíka, jež si Adenauer osvojil již v rodinném prostředí.¹¹

V dané souvislosti nelze opomenout ani adenauerovskou biografii německého publicisty Paula Weymara *Konrad Adenauer: Die Autorisierte Biographie*, na jejímž vzniku se Adenauer nemalou měrou podílel, ačkoli se k této práci po jejím nikterak příznivém přijetí čtenářskou veřejností v polovině padesátých let příliš nehlásil. Nicméně i ona má nezanedbatelnou výpovědní hodnotu – právě s vědomím uvedených souvislostí, ale rovněž i proto, že si všímá období kancléřova života před druhou světovou válkou, o němž Adenauer ve svých pamětech mlčí.

Podnětné a čtenářsky přitažlivé životopisné dílo představuje kniha *Adenauer: Otec nového Německa*, jejímž autorem je bývalý britský politik Charles Williams. Ono čtvrtstoletí práce na textu, o němž se autor v závěrečné dedikaci zmiňuje, dalo vzniknout tvaru živému a působivému, jehož prostřednictvím máme možnost sledovat Adenauerův soukromý život až k samým kořenům vyrůstajícím z pevného křesťanského podloží a uvědomit si, jak těžká životní údobí Adenauer prožíval, jak silně na něj doléhaly osobní útrapy i prohry, ale jak s příslovečnou nezdolností a cílevědomostí dokázal usilovat o naplnění své ideje. Líčení osobních stránek života je zde věnována mimořádná pozornost, ve srovnání s předešlými zásadními dvěma biografickými pracemi i částečně na úkor popisu Adenauerovy profesionální – politické – dráhy. Williamsova biografie se tak blíží spíše literárnímu dílu

⁹ SCHWARZ, Hans-Peter, *Konrad ADENAUER: Prvý kancelář Spolkovej republiky Nemecko*, Bratislava 2014, s. 178.

¹⁰ Tamtéž, s. 154–155.

¹¹ Tamtéž, s. 52.

s psychologizujícími prvky, které ovšem dbá zásad objektivního historického líčení opřené o širokou pramennou základnu a je rozhodně svébytným a významným přínosem k adenauerovské životopisné literatuře.

Tak obsáhlou biografií, jakou představují uvedená díla zahraniční provenience, česká historiografie ke studiu daného tématu zatím nepřispěla. Sporadičtější české práce se soustřeďují na určitá období či aspekty Adenauerova politického působení, kompaktnější českou životopisnou studii na dané téma je *Kancléř Adenauer* od Miloslava Nováka, srovnání s předchozími analytickými díly však není namístě; nevelkému rozsahu této práce odpovídá stručnější, místy zjednodušující výklad i zhuštěnější forma, jedná se o základní přehledovou, práci, opomenuty jsou i některé náležitosti, např. poznámkový aparát, jimiž by studie podobného formátu měla být opatřena.

Stran procesu sjednocování Evropy a spolupráce jejích národů, jejímž rámcem měla být dle Adenauera „evropská federace“ garantující mírovou budoucnost Německa, na jedné straně a z hlediska prohlubující se mezinárodní polarizace na straně druhé jsem sledoval případové i orientační studie týkající se počátků evropské integrace a vzniku studené války, mezi nimi práce *Dějiny evropské integrace I* Martina Kováře a Václava Horčíčky a *Západ: Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce* Petra Luňáka

Zajímavým analytickým příspěvkem k adenauerovské problematice je článek profesora Aleše Skřivana *Konrad Adenauer a vznik Spolkové republiky* uveřejněný v časopise *Historický obzor*. Tato informačně hutná precizně zpracovaná studie poukazuje na klíčový význam Adenauerovy činnosti v letech 1945–1949, kdy se budoucí kancléř zasloužil o to, že v těžkém poválečném období byly v Německu položeny základy moderního demokratického a hospodářsky prosperujícího státního organismu.

Práce britského historika moderních dějin Iana Kershawa *Konec: Německo 1944–45*, se sice zabývá závěrečnou fází porážky hitlerismu, ale zdaleka není jen popisem jednotlivých událostí: představuje mistrný vhled do psychologie tehdejší německé společnosti, hojně využívá dobových dokumentů, aby tak zachytila lidský rozměr konce nacistického Německa. Od téhož autora pochází i další objemná práce, která si všímá důsledků druhé světové války a začínající studené války – *Do pekel a zpět: Evropa 1914–1949*. Stejně jako Kershawova první kniha i tato brilantně zpracovává problematiku zkoumaného období.

Za obdobně výjimečnou považuji do knihu německého historika, profesora soudobých dějin na univerzitě v Heidelbergu, Edgara Wolfruma *Zdařilá demokracie: Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek*. Autor nahlíží dějiny západoněmeckého státu

jako „historii úspěchu“¹² zasazenou do celoevropského a celosvětového kontextu, rozpoznává základní konstanty Adenauerovy zahraničněpolitické koncepce, které charakterizuje jako nezpochybnitelné zásady a podmínky úspěšného vyjednávání a předpoklad mírové spolupráce.

Mimořádnou pozornost si zaslouží jedinečná práce o nejnovějších světových dějinách od Karla Durmana *Popely ještě žhavé: Velká politika 1938–1991*, Díl 1, postihující období nacistického Německa a druhé světové války v Evropě. V této knize jsem našel výjimečně podanou syntézu událostí poválečného období.

K přehledovým materiálům přinášejícím stručný nástin základních informací o sledovaném období náleží *Dějiny Německa* Helmuta Müllera a kolektivu. Obsáhlým přehledovým dílem jsou dějiny Spolkové republiky Německo – *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*. Jejich autoři – Karl Dietrich Bracher, Theodor Eschenburg, Joachim Fest a Eberhard Jäckel – je rozčlenili do pěti částí, z nichž první – *Jahre der Besatzung 1945–1949* – mi poskytla cenné informace ke studovanému období. Z německé dějinné řady, jíž jsem se výběrově zabýval, uvádím ještě *Gebhardt Handbuch der deutschen Geschichte*, Band 4, *Die Zeit der Weltkriege*, jejímiž autory jsou Karl D. Erdmann a Herbert Grundmann, dále *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts* Golo Manna a práci *Auftakt zur Ära Adenauer: Koalitionsverhandlungen und Regierungsbildung 1949*, jejímž autorem je Udo Wengst. Wolfgang Benz ve své práci *Auftrag Demokratie: Die Gründungsgeschichte der Bundesrepublik und der DDR 1945–1949* podrobně mapuje vymezené období, všímá si všech stránek a problémů poválečného života v Německu v kontextu mezinárodní i vnitřní situace a vytváří sugestivní plastický obraz epochy, která vedla k rozdělení země a ke vzniku dvou německých států. Pod redakcí tohoto berlínského historika vznikla i přehledná příručka s příspěvky několika desítek autorů nazvaná *Deutschland unter alliierter Besatzung 1945–1949/1955*, která předkládá fakta o celém okupovaném Německu s důrazem na rysy spojenecké okupační politiky, jejich srovnání mezi zónami, zabývá se též válečnými a poválečnými mezinárodními konferencemi, činnostmi institucí a organizací v jednotlivých zónách, mapuje pojmy a události a poskytuje přehled vývoje v tehdejších dvaceti německých zemích. Cenný je též doplněk práce s podrobnou chronologií a biografiemi významných osobností.

Nepostradatelné zázemí pro podrobné studium poválečného období v Německu tvoří další anglosaská historiografická produkce. Zde jsem čerpal z biografie státního tajemníka USA nazvané *Acheson: The Secretary of State Who Created the American World*, jejímž autorem je James Chace. Studie *The Americanization of Germany, 1945–1949* Ralpa Willetta přináší

¹² WOLFRUM, Edgar, *Zdařilá demokracie: Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek*, Brno 2008, s. 11.

cenné statistické údaje o silícím vlivu americké kultury na každodenní život Němců v americké okupační zóně, stejné téma, ovšem studované již v období po vzniku SRN, je obsahem sborníku *American Impact on Postwar Germany*, jehož editorem je Reiner Pommerin. Úvodní studie Konrad Adenauer and the United States je cenným příspěvkem pro pochopení Adenauerova uvažování a politického směřování.

Knihou *Drawing the Line: The American Decision to Divide Germany, 1944–1949* Carolyn Woods Eisenbergové, založená na rozsáhlém výzkumu amerických pramenů a základních britských dokumentů, analyzuje důležitá rozhodnutí amerických vládních úřadů – State Department, Treasury Department, War/Defense Department – a vojenského velení v americké okupační zóně v Německu. Autorka přičítá odpovědnost za rozdělení Německa Spojeným státům, ovšem k takovému závěru dochází, aniž by v knize byly zpracovány sovětské materiály i základní německé a francouzské studie o období let 1945–1949. Mapuje vývoj poválečného Německa pod vlivem politiky Spojených států a prohlubujících se rozporů mezi Spojenými státy a Sovětským svazem a všímá si úlohy Marshallova plánu v tomto procesu vedoucím k začátku studené války. Marshallovu plánu ve spojitosti s příčinami vzniku studené války je věnován též sborník *United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990: A Handbook, Volume 1: 1945–1968*. Bylo zajímavé porovnat tento text poukazující na to, že Marshallův plán znamenal konec snahy Spojených států spolupracovat se Sovětským svazem na vytváření jednotné politické koncepce vůči Evropě a Německu, s analytickou prací Karla Krátkého *Marshallův plán*, která charakterizuje první léta po druhé světové válce jako období prudké ideologické a mocenské konfrontace a zdůrazňuje aktuálnost tématu vzhledem k nově zpřístupněným archivním dokumentům. Důležitým příspěvkem k tématu je rovněž kniha Vojtěcha Mastného *Studená válka a sovětský pocit nejistoty: 1947–53 Stalinova léta*, která čerpá z dokumentů nově zpřístupněných po zániku sovětského impéria. Stranou mého zájmu nezůstala ani studie Vladimíra Nálevky *Studená válka*, jež se snaží o stručné vymezení problematiky, což představuje i jednu z limitací knihy.

Zásadním přínosem ke studiu adenauerovské problematiky jsou časopisecky publikované články a studie. V této práci jsem využil zejména texty z anglo-americké produkce dostupné v databázi digitalizovaných plných textů JSTOR. Nejvíce mě zaujala studie *A Comparative Analysis of Cultural Control: The German Military Occupation of France (1940–1942) and the American Military Occupation of Germany (1945–1949)*, v níž americká profesorka Cora Sol Goldstein porovnává německou vojenskou okupaci Francie během druhé světové války s americkou okupací poválečného Německa. Navzdory zdánlivé nesmyslnosti srovnávání nacistické hrůzovlády s americkou okupací dochází autorka k překvapivému

závěru, že shody mezi oběma okupacemi jsou více než časté. Dalším článkem, který považuji za důležité zmínit, je studie Alexandera D. Weissmana *Pivotal Politics—The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy* zabývající se Plánem evropské obnovy. Při srovnání s publikacemi na dané téma zde vystupuje do popředí zejména problematika odporu izolacionistů vůči této pomoci Evropě, důraz je shodně kladen na to, jak Plán evropské obnovy kvůli sovětskému odmítnutí nepřímo rozdělil Evropu na západní a východní.

K sekundárním historickým pramenům, jichž jsem této práci využil, patří především *Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945–1949*. Zásadní zdroje sekundárních historických pramenů k danému období shromažďuje Národní německý archiv (Bundesarchiv) v Koblenzi, Spolkový archiv v Berlíně, Státní archiv v Mnichově a archivy jednotlivých spolkových zemí. Nadace Konrada Adenauera sídlící v St. Augustinu nedaleko Bonnu spravuje Archiv pro křesťanskodemokratické politiky, oficiální programy CDU jsou zpřístupněny prostřednictvím jejích webových stránek (www.kas.de).

Obsáhlá pramenná základna a literární produkce týkající se adenauerovské problematiky je výmluvným důkazem toho, že první spolkový kancléř poutá po desetiletí mimořádnou badatelskou pozornost. V této souvislosti je nutno položit si otázku, zda je účelné rozmnožit toto obrovské lapidárium písemností věnovaných odkazu osobnosti zásadního významu, jakou Konrad Adenauer nepochybně byl, o další příspěvek, byť velmi skromný, zda je možné psát o Adenauerovi a neopakovat již napsané, zda lze rozšířit zkoumání dané problematiky o ještě další úhel pohledu. Odpověď na tuto otázku může být jistě kladná, protože úkolem historické vědy je hodnotit události minulé a zařazovat jejich dosah a význam do kontextu těch současných.

Proměny, které přináší nejméně každé desetiletí, si znovu vyžadují vracet se k tomu, co již bylo vykonáno, a k těm, kteří byli iniciátory skutků minulých. Vyjádřil-li Golo Mann svůj názor na Konrada Adenauera slovy „S Adenauerem se poprvé dostali k moci němečtí, západoněmečtí občané“¹³, pak jistě stojí za to se k takovému výroku vracet a ověřovat, do jaké míry se lze s podobným názorem renomovaného německého historika a významné kulturní osobnosti dnes ztotožnit.

Mapujeme-li Adenauerovy činy ve zkoumaném rozpětí let 1945–1949, ozřejmují se jednotlivé historické události a jejich dosah a potvrzuje se, že právě v nejobtížnějším poválečném období se Adenauer zasloužil o to, že byly v Německu položeny základy moderního státního organismu i zdravého a efektivního hospodářského systému.¹⁴ Jeho začlenění do západních struktur v podobě svobodomyšlného a demokratického právního státu

¹³ MANN, Golo, *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main 1966, s. 991.

¹⁴ SKŘIVAN, Aleš, *Konrad Adenauer a vznik Spolkové republiky*, in: *Historický obzor*, roč. 3, č. 5, 1992, s. 131.

pak představovalo cíl, jehož naplnění znamenalo zejména ve stávajícím antagonistickém systému jedinou naději na životaschopný vývoj.

1.2 Metodologická a tematická východiska bádání o poválečném období v současné americké, britské a německé historiografii

Při studiu pramenných materiálů si nelze nepoložit otázku, jak dalece mohou metody práce s pramennými materiály a jejich interpretace ovlivnit podobu výsledného díla a v konečném důsledku pak poselství celé generace historiků, zamyslet se nad tím, které zásadní výzkumné úkoly historiografie řeší a jak reaguje na společenskou objednávku, jež jistě nikoli zanedbatelně rezonuje v podtextu každého historického zkoumání. V centru jeho zájmu, pokud jde o uvedené období, se ocitá problematika začínající studené války.

Diskutovaným směrem, který se v západní historiografii začal formovat na přelomu 40. a 50. let 20. století v souvislosti se studenou válkou, byla tzv. škola zdržování, založená na myšlenkách anglo-americké klasické geopolitiky. Termín „zdržování“ ve vztahu k zahraniční politice západních zemí předložil americký diplomat a politolog George Frost Kennan, autor tzv. dlouhého telegramu. V letech 1946–1947 teoreticky zformuloval známou doktrínu „zdržování Sovětského svazu“, jejíž uvedení do praxe mělo zabránit šíření sovětského vlivu v Evropě. V anglo-americké historiografii poválečného období se škola „zdržování“ formovala jako nezávislý konzervativně orientovaný směr studia mezinárodních vztahů a zahraniční politiky Spojených států. Při analýze vývoje německého problému v letech 1945–1949 vycházeli zástupci tohoto směru z předpokladu, že porážka Německa ve druhé světové válce vytvořila ve střední Evropě mocenské vakuum, jež bylo příležitostí pro Sovětský svaz k nastolení kontinentální nadvlády v době, kdy oslabené velmoci Velká Británie a Francie nemohly vytvořit protiváhu sovětské moci. V takové situaci musely podle této teorie USA převzít funkci zdržování komunismu v Evropě, což přímo ovlivnilo politiku Západu vůči Německu. Morální odpovědnost za rozdělení Německa je přisuzována Sovětskému svazu.¹⁵

Kenannova rétorika byla ovšem kriticky analyzována, za směrodatnou studii podrobující klíčové teze George Kennana textové dekonstrukci je považována práce K. A. Cuordileone *Politics in an Age of Anxiety. Cold War Political Culture and the Crisis in American Masculinity, 1949–1960* z roku 2000.¹⁶

¹⁵ KAVIAKA, Iryna, *German Question in 1945–1949: Research of the Problem in Anglo-American Historiography*, in: *Historia i Polityka*, Vol. 24, No. 31, 2018, s. 124–126.

¹⁶ RAKOVÁ, Svatava, *Současná americká historiografie: Témata, diskursy, metody*, in: *Studia territorialia*, Sborník prací: Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA, roč. 6, č. 8, Praha 2006, s. 47.

Další skupina britských a amerických historiků sledovala při studiu vývoje německého problému v daném období racionální (liberální) směr zastávající stanovisko, že rozdílnost zájmů a ideologií velmocí vedla k vytvoření legislativního a diplomatického rámce pro vymezení sfér vlivu v Německu a Evropě. Na rozdíl od stoupenců geopolitického realismu a školy „zadržování“ vycházeli zastánci tohoto směru z premisy, že velké mocnosti zprvu neměly jasné plány ohledně poválečného Německa a vyhlídky na sjednocení země v takových podmínkách byly nereálné.¹⁷

Američtí historikové ve vývojově takřka bezbřehém názorovém proudu zahrnujícím tradicionalisty, revizionisty a postrevizionisty, korporativisty i neotradicionalisty představují široké spektrum koncepcí studené války od realismu přes geopolitiku, scientismus, teorii her, kognitivní psychologii, neomarxismus až po reflektivismus, respektive poststrukturalismus.¹⁸ Toto obrovské názorové spektrum se ovšem vymyká možností krátké přehledné charakteristiky. „V případě národní historiografie tak plodné, dynamické a zároveň náročné na sofistikované metodické přístupy, jakou je historická věda ve Spojených státech, nelze ve stručném přehledu zachytit ani v hrubých obrysech nejvýznamnější přínosy, jimiž přispěla k poznání vlastní i světové minulosti.“¹⁹

Původnost a neotřelost témat a přístupů je jedním z klíčových požadavků kladených na současnou profesionální americkou historiografii. Ta je v USA rozvíjena téměř výlučně na vysokoškolských a univerzitních katedrách a představuje mohutný poznávací, vzdělávací a sociální korpus, o jehož odbornou úroveň, organizační zázemí a vydávání odborných časopisů se starají dvě hlavní profesní organizace – Americká historická asociace (AHA), z jejíž iniciativy vznikl národní archiv (National archives), a Společnost amerických archivářů, a Organizace amerických historiků (OAH). V současnosti tvoří zastřešující orgán federálních národních fondů Správa národního archivu a záznamu, která ve spolupráci s Kongresovou knihovnou ve Washingtonu a některými univerzitními knihovnými centry rozvíjí od počátku 90. let rozsáhlé programy digitalizace historických dat.

Výzkumné ústavy bez vzdělávacího působení představují v amerických podmínkách spíše výjimku. Tematické, koncepční a metodické „nasměrování“ národní historiografie iniciují nejvýznamnější celonárodní oborová periodika. Jejich redakční a autorské kolektivy sdružující profesní elitu oboru nejenže přinášejí nejpozoruhodnější výsledky národní historiografie, ale

¹⁷ KAVIAKA, Iryna, c. d., s. 126–127.

¹⁸ MORAVCOVÁ Dagmar, *Recenze: Petr Drulák: Metafory studené války: Interpretace politického fenoménu*, in: *Mezinárodní vztahy*, roč. 45, č. 2, 2010, s. 155.

¹⁹ RAKOVÁ, Svatava, c. d., s. 54.

také modelují její základní výzkumné strategie. Ty zasahují celé spektrum historikova pracovního postupu: od označení preferovaných objektů zájmu přes vymezení diskursivního výkladového pole až po metodické návody v duchu interdisciplinárních, lingvistických a kulturně-antropologických přístupů.²⁰

Šest nejdůležitějších periodik, která představují platformu pro prezentaci výzkumu jak amerických, tak britských badatelů – *History: The Journal of the Historical Association*, *American Historical Review*, *The Journal of Modern History*, *American Historical Review a Journal of American History*, *The Journal of the Historical* – bylo podrobena důkladné analýze zaměřené na evropský vývoj v letech 1944–1949. Ukázalo se, že pokud jde o všeobecnou situaci v Evropě v uvedeném období, je zájem soustředěn především na témata konsolidace poválečné Evropy, hranice a soudnictví, avšak chybějí velké syntézy tohoto období. Pozornost je v mnohých studiích věnována též přípravám poválečné obnovy za války a tématům jako sovětská politika a atomová bomba, vzájemné kontakty inteligence, anglo-americké vztahy a americká materiální pomoc Británii.²¹

Výsledky bádání o současné americké historiografii odrážejí fakt, že američtí historikové jsou nuceni k neustálým metodologickým inovacím a ke studiu stále nových témat a subtémat. Důraz je položen na analytickou a argumentační povahu diskursu na úkor narativa, práce se vyznačují hojnými teoretickými i terminologickými výpůjčkami z příbuzných vědních oborů, jako je antropologie či sociologie, a občas obtížně srozumitelným, technicistním jazykem.²²

Současná britská historiografie je rozvíjena na prestižních univerzitách Spojeného království a dvě z těchto královských profesur – v Oxfordu a v Cambridgi – jsou určeny pro výzkum moderních dějin a reprezentovány zvučnými jmény Richard J. Evans a Robert J. W. Evans.²³ V rámci dějin kontinentální Evropy se zájem těchto koryfeů a britského moderního dějepisectví upíná především na oblast Německa s ohledem na dvě světové války, které způsobilo. V kontextu německé historiografie 20. století je rovněž hledána odpověď na otázky, jak ovlivnilo sjednocení Německa v roce 1989–1990 způsob, jakým historici přibližují minulost Německa, a zda může nová situace oživit spor západoněmeckých historiků z osmdesátých let známý jako Historikerstreit, v jehož důsledku byly nacistické zločiny relativizovány.

²⁰ Tamtéž, s. 37–38.

²¹ MRÁZKOVÁ, Marie – PÁNKOVÁ, Lucie, *Rekonstrukce Evropy a severní Ameriky po druhé světové válce (1944–1949) z pohledu současné historiografie*, in: *Studia territorialia*, Sborník prací Katedry německých a rakouských studií IMS FSV UK, roč. 4, č. 6, Praha 2005, s. 312.

²² RAKOVÁ, Svatava, c. d., s. 40.

²³ LOHMANN, Nina, *Evropská tradice britského dějepisectví*, in: *Český časopis historický*, roč. 109, č. 4, 2011, s. 821–833.

Václav Houžvička se zabýval prací profesora Richarda J. Evanse *Rereading German History (1800–1996 From Unification to Reunification)*²⁴, která si klade otázku, zda ústup německých historiků od předchozího hodnocení tzv. zvláštní cesty – Sonderweg – podnítil vznik názoru, že kořeny nacionálního socialismu leží hluboko v minulosti Německa, a zda Německo opustilo přesvědčení o své výjimečnosti. Evans vychází z konstatování, že sjednocení Německa z přelomu osmdesátých a devadesátých let představuje velkou výzvu k opětovnému přehodnocení novodobých dějin země a k jejich pochopení v novém kontextu, a zabývá se tím, v čem a proč se američtí, němečtí, britští a francouzští historikové ve výkladu dějinných událostí 19. a 20. století tak zásadně odlišují.

Z autorových závěrů vyplývá, že tyto reinterpretační německé minulosti odrážejí nejen dramatické politické změny posledních let, ale též samotný vývoj historiografie jako oboru. Koncept „Sonderweg“ jako německé zvláštní cesty k modernitě, jehož zastáncem byl Hans-Ulrich Wehler, je odmítnut, stejně jako Vergangenheitsbewältigung, což bylo označení britských vědců pro snahy části německých historiků o posílení sebedůvěry Němců pomocí argumentů relativizujících závažnost nacistických zločinů.

Druhá světová válka měla přitom na britské dějepisectví obdobné účinky jako válka předchozí: byla potvrzena veřejná role historiků jako Charles Webster, Llewellyn Woodward či Arnold J. Toynbee, řada historiků se v důsledku válečných událostí přeorientovala na výzkum současných evropských, hlavně německých dějin. Důležitou roli přitom sehráli emigranti, kteří začali po válce působit na britských univerzitách. Mezi důvody zájmu o toto téma je mj. uváděna vlastní zkušenost s válkou, fascinace poválečné mládeže válkou, ale též snaha o ovládnutí evropských jazyků. Současně v šedesátých letech vznikaly nové vysoké školy s katedrami evropské historie a v druhé polovině minulého století se začala rodit britská tradice dějepisectví evropského kontinentu.

Analýza stavu německého dějepisectví poválečné doby ukázala, že základnou historiografie v Německu, kde svoji první významnou institucionální oporu získaly německé soudobé dějiny již v roce 1953 založením Institut für Zeitgeschichte v Mnichově, je podobně jako v jiných zemích západní Evropy a ve Spojených státech rozsáhlá síť univerzitních pracovišť²⁵. Zde vznikají v obrovském počtu disertační práce jako základní pramenné monografie otevírající nová témata.²⁶ Významnou úlohu v historickém výzkumu plní i klíčové

²⁴ HOUŽVIČKA, Václav, *Změnilo opětovné sjednocení Německa vnímání jeho dějin?*, in: Mezinárodní vztahy, č. 2, 2002, s. 93–99.

²⁵ PEŠEK, Jiří, *Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA*, in: Studia territorialia, Sborník prací: Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA, roč. 6., č. 8, Praha 2006, s. 15.

²⁶ Tamtéž, s. 10.

výzkumné ústavy neuniverzitního charakteru a německé zahraniční historické ústavy. V centru pozornosti současných německých historiků stojí 20. století, které je badatelsky a publikačně nejfrekventovanější, v jeho rámci pak zejména období nacistické zvládnutí a nejnověji též první poválečná léta a první dekáda dějin NDR. Recenzované produkci tematicky dominují politické a s odstupem sociální dějiny.²⁷ U politických dějin došlo v minulých desetiletích k posunu od deskriptivních prací ke strukturálním, komparativním a tematicky smíšeným přístupům, které kombinují politicko-historické tázání se sociálně historickou tematizací nebo s aktuální reinterpetací kulturních dějin z hlediska politických a sociálních dějin, v centru pozornosti jsou též dějiny hospodářské, zaměřené zejména na období nacismu.²⁸

Z obsáhlého srovnání nejvýznamnějších německých historiografických časopisů – *Das historisch-politische Buch*, *Historische Zeitschrift*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa*, *German Studies Review* a ročenky *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte* – vyplynulo, že tématu poválečných německých dějin poskytují německy psané odborné časopisy největší prostor a že problematika je zpracovávána velmi detailně jak německými, tak i zahraničními historiky. Jejich hlavní zájem poutají události spojené s okupací a rekonstrukcí německého území.²⁹

Mezi zvolenými metodami používanými současnou německou historiografií zabývající se obdobím prvních poválečných let v Německu převažuje tradiční kritická analýza archivních materiálů, jež často vyústí v regionální studii, která na malé oblasti lépe zachycuje složité procesy vyvolané například migrací či denacifikací. Politické dějiny Německa tohoto období se soustřeďují především na velmocenskou okupační politiku ve vztahu k německé otázce a na praktickou správu okupovaných území. Velké množství prací se věnuje vývoji v jednotlivých okupačních zónách z hlediska sociálních dějin.

Největší rozkvět zaznamenala díla o sovětské okupační zóně, která čerpají z nově otevřených archivů v bývalé Německé demokratické republice, popřípadě z bývalých sovětských archivů. Nejčastěji je pozornost soustředěna na sovětskou vojenskou správu a na spektrum politických stran. Relativně velký zájem vzbuzuje i kulturní dění, především denacifikace vysokých škol a sociální politika. Ke vzniku Spolkové republiky Německo lze najít hlavně práce zabývající se Parlamentární radou a vznikem Základního zákona³⁰.

²⁷ Tamtéž, s. 12.

²⁸ PEŠEK, Jiří, *(Západo)německé dějepisectví poválečné doby mezi tradicí státně politické historiografie a „modernitou“ sociálních dějin*, in: Český časopis historický, roč. 104, č. 3, 2006, s. 558–592.

²⁹ MRÁZKOVÁ, M. – PÁNKOVÁ, L., c. d., s. 390.

³⁰ Tamtéž, s. 390.

Georg Iggers, americký vědec německého původu, si ve své knize o současném dějepisectví³¹ všímá nejrůznějších metodologických přístupů v historiografii, jejichž důsledkem byl mj. přesun od tzv. makrohistorie k mikrohistorii orientované na dějiny každodennosti a na prostého člověka, ne však se záměrem, aby jedno pojetí přístupu ke zkoumání historie bylo nahrazeno druhým, ale aby je doplnilo a „zlidštilo“. Dějepisectví se přitom muselo vyrovnávat s mnohými metodologickými problémy; v rámci postmoderního vývoje je poukazováno na tzv. lingvistický obrat, odvolávající se na Saussurovu teorii jazyka s jejím předpokladem, že myšlení člověka je determinováno jazykem. Důsledkem takové koncepce byly snahy o popření souvislosti mezi historickým dílem a vlastní historickou skutečností, k jejichž překonání přispěly i politické změny devadesátých let, které obrátily pozornost badatelů k moderním dějinám. Současné opětovné přitakání komplexnosti pohledu na dějiny pak je vnímáno jako potvrzení idejí, za něž vdčíme osvícenskému pohledu na historii jako prvopočátku jejího novodobého vnímání a reprodukování.

V této souvislosti připomeňme slova Jana Křena všímající si v hodnotící zkratce metodologických proměn historického bádání posledních desetiletí: „... velkým historickým příběhům neodzvoniла hrana, třebaže hrana již dlouho zní nad jejich tradiční náplní i formou. Stejně jako kdysi nástup socioekonomické a kvantifikující historiografie nezničil tradiční politické či duchovní dějiny, ale proměnil je, čeká (není-li již v běhu) obdobná proměna i soudobé makrohistorie, které budou do sebe vstřebávat přínosy mikrohistorií, nových metodologií a lingvistických i jiných obrátů.“³².

Probíhající proměny současné historiografie evropských a amerických soudobých dějin pak lze doložit slovy Jiřího Peška: „Žijeme v období, kdy se mění paradigma vnímání dějin jako tématu a dějepisu jako disciplíny... Přejít od nezanedbatelné části historiografie od perspektivy výzkumu i výkladu dějin ‚odshora‘, tedy z pozic národního, státního, ... zájmu..., k pohledu ‚odspoda‘, z úhlu pohledu ‚drobných lidí‘, z hlediska dějin každodennosti, mikrohistorie a zejména z perspektivy vyznačené kulturalistickými, antropologickými a lingvohistorickými ‚postmoderními‘ metodickými převraty, nemohl minout dějepisectví zkoumající 20. století... Historiografie na tyto podněty samozřejmě reaguje v jednotlivých prostředích velmi odlišně. Zmíněný posun totiž není jakýmsi všeobecně platným a uznávaným

³¹ IGGERS, Georg, *Dějepisectví ve 20. století: Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.

³² KŘEN, Jan, *Institucionalizace (ne)odpovědnosti: globální svět, evropská integrace a české zájmy*, předneseno na semináři IMS UK FSV 8. 12. 1999, [cit. 2019-08-3]. Dostupné z WWW: <https://historie.phil.muni.cz/media/3076880/snsekren.pdf>.

„pokrokem“, nýbrž spíše výrazem proměn politického i vnitrosociálního diskursu v části či vybraných rovinách některých evropských a amerických prostředí.“³³

³³ PEŠEK, Jiří, Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA..., s. 7–8.

2. Konec války, nový začátek

2.1 Nultá hodina

Německá kapitulace³⁴, která proběhla 8. května 1945³⁵, nepředstavovala automaticky zánik tzv. třetí říše. Ačkoli od půlnoci 9. května nastal na všech frontách klid zbraní, v nejsevernější části Německa – ve Šlesvicku-Holštýnsku u městečka Flensburg poblíž dánských hranic – pokračovala již několik dní podivná hra na legitimní německou úřednickou a nadstranickou vládu, která není nijak spjata s nacismem a se zvěrstvy, jež byla spáchána, a měla by proto být, podle logiky jejích představitelů, mezinárodně uznána. Do jejího čela se postavil Karl Dönitz, bývalý německý veloadmirál, který se prohlásil říšským prezidentem a současně i ministrem obrany a vrchním velitelem ozbrojených sil. Své spolupracovníky si vybral z bývalých členů NSDAP, a přes vnější distancování se od nedávné minulosti ve skutečnosti věřil v další existenci říše. Dönitz se ze všech sil snažil zabránit tomu, aby Německo přijalo bezpodmínečnou kapitulaci, proto také nechtěl jednat se zástupci vlád USA a Velké Británie, ale pouze s jejich vojenskými představiteli, a to o dílčích kapitulacích na západní frontě. Pokračování v bojích na východní frontě přitom považoval za nezbytný krok k tomu, aby zpomalil postup Rudé armády a co nejvíce jí tak ztížil okupaci německého území. Doufal v rozkol mezi Spojenci – Angloameričany a Sověty, věřil v další pokračování hitlerovského Německa a mnohé z atributů jeho bývalé moci se snažil ve Flensburgu oživit.³⁶

Nereálný koncept této loutkové vlády samozřejmě neměl naději na úspěch, její představitelé v čele s Dönitzem byli 23. května 1945 z rozkazu spojeneckého velení zadrženi a uvězněni. Je však ukázkou toho, s jak obludným dědictvím se musely vítězné mocnosti, zosobněné v danou dějinnou chvíli v americkém prezidentu Franklinu Delano Rooseveltovi (později Harry S. Truman), v britském ministerském předsedovi Winstonu Churchillovi (později Clement Attlee) a v generálním tajemníkovi Komunistické strany Sovětského svazu *Josifu Vissarionoviči Stalinovi*, vypořádat.³⁷

³⁴ ERDMANN, Karl D. – GRUNDMANN, Herbert, *Gebhardt Handbuch der deutschen Geschichte*, Band 4, *Die Zeit der Weltkriege*, 9. Aufl., Stuttgart 1978, s. 586–591.

³⁵ KERSHAW, Ian, *Do pekel a zpět: Evropa 1914–1949*, Praha 2017, s. 381.

³⁶ KERSHAW, Ian, *Konec: Německo 1944–45*, Brno 2013, s. 452–454.

³⁷ Tamtéž, s. 452–454.

2.2 Protikladné světy

Náhled spojeneckých vojsk na německé obyvatelstvo nejvíce spoluutvářely hrůzy genocidy, které vojáci spatřili v koncentračních táborech. Města rovněž skýtala neutěšenou, přízračnou podívanou – rozbořené domy, sutiny, krátery od leteckých pum, zubožení lidé bez domova. Navíc v důsledku snahy, aby se průmyslová zařízení nedostala Spojencům do rukou neporušena, použili nacisté tzv. taktiku spálené země, která celkový obraz všudypřítomné zkázy jen umocnila. Přesto většina Němců až do poslední chvíle věřila Adolfu Hitlerovi, bojovala ve jménu „Vůdce“ a necítila se Spojenci osvobozena, nýbrž poražena.³⁸

Zatímco se po zničené zemi pohybovaly skupiny hladových, špatně vyzbrojených a otrhaných příslušníků wehrmachtu, byly americké jednotky v naprostém kontrastu s těmito zbytky Hitlerových vojsk výborně vybaveny, a navíc se američtí vojáci ve většině případů chovali k německému obyvatelstvu slušně, v zásadním protikladu s tím, co hlásala nacistická válečná propaganda. Američané německou okupaci nezažili, a jejich vztah k Němcům, nejprve korektní a pak i přátelský, tak nebyl zkalen neblahou zkušeností. Sověti však měli zcela opačný prožitek, a na civilním obyvatelstvu ve své okupační zóně – hlavně ve Východním Prusku – se mstili; docházelo tam především ke znásilňování a k dalším hrůzám.³⁹

Politické směřování Spojených států na jaře 1945 vůči Německu bylo zřetelně vyznačeno dubnovou směrnicí výboru náčelníků generálních štábů označenou číslem 1067 (Joint Chiefs of Staff – JCS – 1067)⁴⁰, kterou den po německé kapitulaci podepsal americký prezident Truman.⁴¹ Tato směrnice, daná generálovi Dwightu D. Eisenhowerovi a jeho zástupci generálu Luciu Clayovi,⁴² z velké části vycházela z plánu o podobě a okupaci poválečného Německa, který v roce 1944 vypracoval ministr financí USA Henry Morgenthau. Jakékoli sbližování s poraženými Němci bylo podle těchto dispozic řadovým americkým vojákům zcela zakázáno (tzv. non-fraternization), avšak praxe naopak ukázala, že kontakt mezi vojáky a běžnými německými občany je pro okupační politiku prospěšný. Proto byl také od října 1945 tento zákaz zrušen.⁴³

³⁸ WOLFRUM, E., c. d., s. 19–20.

³⁹ Tamtéž, s. 20–21.

⁴⁰ POMMERIN, Reiner – FRÖHLICH, Michael, *Quellen zu den deutsch-amerikanischen Beziehungen: 1917–1963*, Darmstadt 1996, s. 167.

⁴¹ LUŇÁK, Petr, *Západ: Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*, Praha 1997, s. 63.

⁴² DURMAN, Karel, *Popely ještě žhavé: Velká politika 1938–1991*, Díl 1, Praha 2004, s. 145.

⁴³ WOLFRUM, E., c. d., s. 28.

Podle direktivy JCS 1067⁴⁴ měla být země denacifikována, z ekonomického života měli být vyloučeni všichni bývalí aktivní členové nacistické strany, měla být zvýšena výkonnost německého zemědělství tak, aby mohlo nasytit okupační jednotky a Němce. Německá průmyslová produkce měla být naopak minimalizována.⁴⁵ Pokyny z Washingtonu, jak spravovat americkou okupační zónu v Německu, si ovšem často protiřečily. Zatímco na ministerstvu zahraničí panoval názor, že hospodářská obnova poraženého Německa musí probíhat postupně a životní standard poražených Němců nesmí předstihnout životní úroveň v ostatních evropských zemích, ministerstvo války naopak lobovalo za německý hospodářský růst, jenž se měl stát motorem pro ostatní evropské ekonomiky. S tím souvisela později snaha generála Claye (z března 1946) o zvýšení kvót průmyslové výroby, proti čemuž vystoupily především Francie a Sovětský svaz.⁴⁶

3. Konference o poválečném uspořádání

3.1 Strategie a plány Velké trojky

O budoucím osudu Německa a potažmo celé Evropy bylo z velké části již předem rozhodnuto během válečných konferencí – především těch, kterých se účastnili představitelé spojeneckých mocností – americký prezident, britský ministerský předseda a Stalin. Uskupení, které vešlo do dějin jako Velká trojka, se začalo utvářet ve druhé polovině roku 1941, po 22. červnu 1941, kdy nacistické Německo napadlo Sovětský svaz. A právě již v této historické chvíli můžeme nacházet první známky budoucího politického poválečného rozdělení na tzv. východní (komunistickou) a západní (demokratickou) Evropu.

Spojené státy americké a Velká Británie podepsaly 14. srpna 1941 tzv. Atlantickou chartu, v níž se zavazovaly, že bez nároků na vlastní územní zisky budou dbát o demokratické uspořádání poválečného světa.⁴⁷ Rozdělení Evropy na východní a západní blok zde dostalo první hmatatelný základ, neboť přistoupení Sovětského svazu na stranu Velké Británie a Spojených států proběhlo za tichého uznání sovětských zisků z německo-sovětského paktu Ribbentrop–Molotov ze srpna 1939. Takový krok byl zcela v rozporu se zásadami Atlantické

⁴⁴ TENT, James F., *Mission on the Rhine: American Educational Policy in Postwar Germany, 1945–1949*, in: *History of Education Quarterly*, Vol. 22, No. 3, Special Issue: Educational Policy and Reform in Modern Germany, Autumn 1982, s. 273.

⁴⁵ LUŇÁK, P., c. d., s. 63.

⁴⁶ Tamtéž, s. 64–65.

⁴⁷ ERDMANN, K. D. – GRUNDMANN, H., c. d., s. 595.

charty, avšak obavy Británie a USA z postupu hitlerovského Německa převážily, a proto obě země tuto dohodu tiše tolerovaly.⁴⁸

Marocká Casablanca se v lednu 1943 stala dějištěm konference, na které se sešli americký prezident Roosevelt, britský ministerský předseda Churchill a náčelníci jejich štábů, aby jednali o dalším postupu v bojích na evropském kontinentě. Probíhající boje u Stalingradu, kde iniciativu přebrali Rusové, dávaly tušit možný obrat na východní frontě, a právě tím více trval Churchill na přijetí plánu na vylodění na Sicílii v návaznosti na očekávaný úspěch severoafrického tažení. Operace Husky, jak byl plán nazván, měla umožnit, aby Spojenci byli v jihovýchodní a střední Evropě dříve než Rudá armáda. Na této konferenci byla americkým prezidentem Rooseveltem a britským ministerským předsedou Churchillem jako válečný cíl Spojených států a Velké Británie prezentována bezpodmínečná kapitulace Německa a jeho spojenců Itálie a Japonska.⁴⁹ Zároveň tímto verdiktem vyšly snahy Němců, kteří chtěli odstranit Adolfa Hitlera a pokusit se o uzavření míru, nadarmo.⁵⁰

Konference, která se uskutečnila na přelomu listopadu a prosince 1943 v iránském Teheránu⁵¹, byla prvním setkáním tzv. Velké trojky během války a stala se důležitou zejména pro poválečné uspořádání Polska a pro rozhodnutí o vylodění, přičemž západní spojenci přislíbili, že v květnu 1944 se vylodí ve Francii, budou spolupracovat při dalším postupu v Evropě se sovětským generálním štábem a budou zásobovat Titovy partyzány.⁵²

Pokud jde o poválečnou Evropu, bylo v Teheránu stvrzeno posunutí polských hranic západním směrem.⁵³ Polsko-sovětskou hranicí se měla stát Curzonova linie a západní – německo-polskou – hranicí, budoucím místem sváru a německé nespokojenosti, řeka Odra.⁵⁴ Americko-britský souhlas s Curzonovou linií znamenal, že oba státníci, Roosevelt a Churchill, nerespektovali Atlantickou chartu, která zapovídala změny bez kladného stanoviska lidu daného území a za války. Sovětský svaz, který tím získal americko-britské posvěcení nové západní hranice z let 1939–1941, ve svých nárocích nepolevoval.^{55,56}

⁴⁸ DURMAN, K., c. d., s. 69–71.

⁴⁹ BENZ, Wolfgang, *Auftrag Demokratie: Die Gründungsgeschichte der Bundesrepublik und der DDR 1945–1949*, Berlin 2009, s. 23.

⁵⁰ DURMAN, K., c. d., s. 97.

⁵¹ ERDMANN, K. D. – GRUNDMANN, H., c. d., s. 596.

⁵² DURMAN, K., c. d., s. 97.

⁵³ BENZ, W., *Auftrag...*, s. 31.

⁵⁴ Tamtéž, s. 33.

⁵⁵ DURMAN, K., c. d., s. 96–98.

⁵⁶ Na hranicích Sovětského svazu měly vzniknout režimy, které by mu byly přátelsky nakloněny. Navíc Stalin uvažoval o sovětském průniku na Balkán, do střední Evropy a do Středozeší.; DURMAN, K., c. d., s. 96–98.

V průběhu debaty o budoucnosti Německa představil Roosevelt plán na rozdělení německého území na pět států a další oblasti jako Kielský průplav, Hamburk, oblasti těžkého průmyslu v Porúří a v Sársku měly spadat pod mezinárodní kontrolu, zatímco Churchill podporoval vznik federací ve střední a jižní Evropě, jež by vyplnily geopolitickou mezeru vzniklou rozpadem Rakouska-Uherska. Stalin v Teheránu odmítl dělení Německa, ale spekuluje se, že již tehdy uvažoval o začlenění Německa do sovětské sféry vlivu.⁵⁷

3.2 O poválečném Německu

Konference, na níž se sešli Roosevelt, Churchill a Stalin v únoru 1945 v Jaltě na Krymu, měla zásadní vliv na správu poválečného Německa. Mezi Stalinovy nejdůležitější oblasti zájmu patřily kromě polské otázky, v níž se vedle změny hranic zasazoval i o složení nové varšavské vlády, také sovětský vliv na Balkáně a situace na Dálném východě, kde mu šlo o obnovení hranice někdejšího carského impéria. Na jaltské konferenci byla v důsledku britského tlaku vydělena francouzská okupační zóna ze zóny americké a britské. Francie se taktéž stala členem Spojenecké kontrolní komise s právem veta.

Dělení německého území na sféry vlivu jaltská konference nepotvrdila, nicméně o poválečné kontrole německého území zde bylo rozhodnuto. Roosevelt nahlížel na německou problematiku optikou návrhu amerického ministra financí Henryho Morgenthaua⁵⁸, dle něhož mělo být Německo silně oslabeno, rozděleno, agrarizováno a samozřejmě demilitarizováno. Potrestání nacistického Německa mělo jít ruku v ruce se zajištěním míru, který měl mj. umožnit, aby se americká vojska mohla opět stáhnout z Evropy.⁵⁹ Ze závěrečných komuniké konference v Jaltě vyplývalo, že moc v poválečném Německu převezmou tři vítězné velmoci – Británie, USA a Sovětský svaz. Dále muselo Německo uhradit prostřednictvím reparací škody způsobené spojeneckým zemím, přičemž největší díl reparací měl dostat Sovětský svaz.⁶⁰

Konference probíhající v létě 1945 v německé Postupimi byla posledním setkáním Velké trojky, ovšem již v jiném zastoupení. Na místě amerického prezidenta byl nyní, po Rooseveltově smrti, Truman a v závěru konference nahradil konzervativce Churchilla v křesle ministerského předsedy vítěz britských voleb labourista Attlee. Nejzásadnější otázkou byla opět

⁵⁷ BENZ, W., *Auftrag...*, s. 31.

⁵⁸ GAREAU, Frederick H., *Morgenthau's Plan for Industrial Disarmament in Germany*, in: *The Western Political Quarterly*, Vol. 14, No. 2, June 1961, s. 517.

⁵⁹ DURMAN, K., c. d., s. 122–125.

⁶⁰ ERDMANN, K. D. – GRUNDMANN, H., c. d., s. 598–602.

správa poraženého Německa.⁶¹ Navzdory tomu, že americká strana již odstoupila od Morgenthauova plánu, animozita vůči Němcům stále převládala. Bylo ustanoveno, že nově vzniklá Spojenecká kontrolní rada (ACC) a vrchní velitelé okupačních sil budou mít nejvyšší pravomoci až do doby uzavření mírové smlouvy s Německem. Podle Berlínské deklarace z 5. června 1945, kterou vydali spojenečtí vrchní velitelé čtyř mocností (Sovětského svazu, Velké Británie, USA a Francie, která ke Spojencům přistoupila), se tito vrchní velitelé (Georgij Žukov, Bernard Montgomery, Dwight D. Eisenhower a Jean de Lattre de Tassigny) stali neomezenými správci vlastních okupačních zón a ve Spojenecké kontrolní radě začala platit zásada jednomyslnosti. Berlín, který byl rozdělen do čtyř okupačních zón, měl být spravován stejně jako ostatní okupační zóny.⁶²

K rychlejší obnově země mělo napomoci vytvoření politického prostředí na území každé zóny. V britské a americké zóně bylo rozhodnuto zachovat členění na menší správní jednotky v hranicích původních spolkových zemí a fungovaly zde zemské sněmy v čele se zemskou radou a ministerským předsedou. Jejich úlohu však plnili do uspořádání prvních zemských voleb starostové velkých měst, mezi nimi i Konrad Adenauer jako starosta Kolína nad Rýnem.⁶³

Konference v Postupimi potvrdila, že jakákoliv německá vojenská síla má být zničena, z čehož vyplývala úplná demontáž zbrojařského a částečná demontáž technologického a chemického průmyslu, jež nyní podléhaly přísné spojenecké kontrole. Dalším důležitým bodem byla decentralizace průmyslu, který se měl přeorientovat na mírovou výrobu, přičemž produkce neměla přesáhnout 50–55 % objemu výroby z roku 1938.⁶⁴

Za velmi důležitou byla pokládána otázka reparací. Počítalo se s tím, že při využití různých německých zdrojů by reparace měly být zaplacený do dvou let. Potěšující informací pro Sovětský svaz bylo, že válečná kořist se nezapočítávala mezi reparace. Navíc Sovětský svaz měl obdržet reparace z vlastní okupační zóny, dále třetinu německého obchodního loďstva, deset procent demontovaného průmyslového zařízení a další reparace ze západních zón.⁶⁵ Celkově by se výsledky jednání postupimské konference⁶⁶ daly shrnout jako krok k naplnění zásady „čtyř D“⁶⁷ – demilitarizace, denacifikace, demokratizace, decentralizace.⁶⁸

⁶¹ BENZ, W., *Auftrag...*, s. 37–38.

⁶² DURMAN, K., c. d., s. 145.

⁶³ *Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945–1949*, Band 1, München 1989, s. 44.

⁶⁴ DURMAN, K., c. d., s. 145.

⁶⁵ Tamtéž, s. 142–146.

⁶⁶ NIEHUSS, Merith – LINDNER, Ulrike, *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*, Band 10, *Besatzungszeit, Bundesrepublik und DDR 1945–1969*, Stuttgart 1998, s. 9.

⁶⁷ BENZ, Wolfgang, *Deutschland unter alliierter Besatzung 1945–1949/55*, Berlin 1999, s. 35.

⁶⁸ WOLFRUM, E., c. d., s. 23.

Sovětský svaz opět získal, neboť nyní mohl anektovat Východní Prusko společně s Kaliningradem, včlenit území na východ od Odry a Nisy pod polskou správu, přistoupit k „odsunu“ německého obyvatelstva z Východu do Německa a k provádění „lidové spravedlnosti“ v sovětském stylu na zbývajícím německém obyvatelstvu.⁶⁹

Právě v Postupimi bylo rozhodnuto o „transferu“ Němců z území Československa, Maďarska a Polska do Německa. Tento akt měl být proveden řádně a humánně, avšak realita byla zcela opačná. Deset milionů Němců bylo donuceno za nelidských podmínek opustit své domovy a odejít do válkou zničeného Německa.⁷⁰

Americký prezident Truman společně s ministrem zahraničí Jamesem F. Byrnesem na postupimské konferenci v létě 1945 potvrdili odklon americké politiky od Morgenthauova plánu. Američané usilovali o to, aby okupace poraženého Německa nebyla pro Spojené státy příliš finančně nákladná. Proto USA v Postupimi souhlasily pouze s opatřeními, která příliš silně neohrožovala životní standard Německa. Z toho vyplývalo, že okupované Německo mělo být zbaveno zbrojního průmyslu, avšak ne průmyslu jako celku.⁷¹ Cílem americké politiky se staly body obsažené v závěrech postupimské konference jako demokratizace a denacifikace Německa. Zásadní podmínkou denacifikace bylo potrestání válečných zločinců. Soudní tribunál zřízený k tomuto účelu v Norimberku měl už samotnou trudnou symbolikou odkazující na bývalé sídlo NSDAP vyjadřovat fakt, že zločiny proti lidskosti a míru nesmějí být zapomenuty. Výsledkem jeho takřka ročního zasedání a procesu v dějinách bezprecedentního byl dne 30. září 1946 rozsudek smrti nad 24 hlavními válečnými zločinci. Norimberský tribunál tak vyslovil jednoznačný verdikt nad politikou pohrdající veškerými civilizačními zvyklostmi.⁷²

4. Konrad Adenauer

4.1 Zrozen pro velký úkol

Konrad Adenauer, celým křestním jménem Konrad Hermann Joseph, se narodil 5. ledna 1876 v Kolíně nad Rýnem do skromných poměrů rodiny Johanna Konrada a Heleny Christine Adenauerových.⁷³ Rodiče byli silně věřícími katolíky a hluboká křesťanská víra, pracovitost a souznění s hodnotami státu a západního civilizačního okruhu zásadně ovlivnily Adenauerovy

⁶⁹ DURMAN, K., c. d., s. 146.

⁷⁰ WOLFRUM, E., c. d., s. 25.

⁷¹ LUŇÁK, P., c. d., s. 64.

⁷² WOLFRUM, E., c. d., s. 23.

⁷³ KÖHLER, H., c. d., s. 23–25.

životní postoje, přesvědčení a směřování.⁷⁴ Po maturitě na výběrovém Apoštolském gymnáziu⁷⁵ toužil mladý Konrad studovat práva. Rodina však neměla na studium dostatek prostředků, studovali již oba starší bratři, a tak musel mladý Konrad nejprve začít pracovat jako bankovní úředník. Tato kratičká epizoda mu však mnoho radosti nepřinesla. Nakonec mu přece jen bylo umožněno věnovat se univerzitnímu studiu – nejprve ve Freiburgu, krátce v Mnichově a poté v Bonnu, kde studia práv a národohospodářství dokončil.⁷⁶ Onen kdysi neduživý, často nemocný, ale vytrvalý, nadaný a cílevědomý chlapec začal záhy po absolutoriu úspěšně stoupat po kariérním žebříčku, jistě podnícen i ctižádostivostí svého otce, který v Konradovi viděl budoucího starostu.⁷⁷ Díky svému prvnímu sňatku (v roce 1902 s Emmou Weyerovou) Adenauer pronikl mezi kolínský patriciát a získal i potřebné politické konexe k tomu, aby se mohl podílet na správě města (v letech 1906 a 1909 byl zvolen místostarostou) a postupně zaujmout místo jednoho z nejmocnějších lokálních politiků.⁷⁸

V říjnu roku 1917 byl Konrad Adenauer jmenován starostou Kolína nad Rýnem⁷⁹ a v září 1919 se po smrti své milované první ženy, již jako otec tří dětí, podruhé oženil. Adenauerovou druhou manželkou se stala o mnoho let mladší Gussi, rodným jménem Augusta Zinsserová.⁸⁰ Takovou, jakou ji znal Adenauer ze svého sousedství, kde její rodina, která patřila k vlivným vrstvám Kolína, bydlela, zůstala po celý svůj nedlouhý život. Milující, trpělivá, chápající a odhodlaná snášet po boku svého příliš zaměstnaného manžela všechna vítězství i příkoří. Jedněch ani druhých nemělo být málo.⁸¹ V Adenauerově puntičkářsky rozplávaném pracovním rozvrhu byl i tak významné životní události, jako je svatba, věnován jen nejnужnější prostor. Pracovní úkoly nemohly být nikdy odsunuty do pozadí nadlouho. Smysl pro povinnost, cílevědomost a rozhodnost jej nikdy neopouštěly, a tak záhy (v květnu 1921) přidal k čelné pozici v kolínském městském zastupitelstvu i prvenství v pruské státní radě, v níž stanul jako prezident.⁸²

Sílicí vliv nacistů ve veřejném životě a vítězství Hitlerovy NSDAP ve volbách roku 1933 však záhy mělo přinést své trpké plody. Když Adenauer jako představitel Kolína n. Rýnem odmítl projevit vítězům voleb z roku 1933 sympatie výzdobou města hákovými kříži, byl nucen ještě téhož roku obě pozice opustit. Po odvolání z úřadu starosty a nepodložených obviněních

⁷⁴ SCHWARZ, Hans-Peter, *Adenauer: Der Aufstieg, 1876–1952*, Stuttgart 1986, s. 74.

⁷⁵ Tamtéž, s. 77.

⁷⁶ WILLIAMS, Charles, *Adenauer: Otec nového Německa*, Praha 2002, s. 30–34.

⁷⁷ WEYMAR, Paul, *Konrad Adenauer: Die Autorisierte Biographie*, München 1955, s. 47.

⁷⁸ Tamtéž, s. 45.

⁷⁹ KÖHLER, H., c. d., s. 81.

⁸⁰ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 96–98.

⁸¹ Tamtéž, s. 255.

⁸² Tamtéž, s. 109.

z nehospodárného nakládání s veřejnými prostředky a z podpory protiněmeckých nálad se i nějakou dobu skrýval, mj. i v klášteře Maria Laach, jehož opat, Adenauerův přítel ze studií, mu zde poskytl několikaměsíční útočiště.⁸³ Kromě otázky, kde má najít azyl, řešil Adenauer i finanční těžkosti. Nebýt pomoci jeho přítele Dannieho Heinemana⁸⁴, zůstal by Adenauer s rodinou v letech 1933–1936 bez prostředků.⁸⁵

Pobyty v duchovním prostředí mezi benediktiny v Maria Laach Adenauer využil k posílení své víry v křesťanské hodnoty⁸⁶ a též ke studiu důležitých církevních dokumentů (papežských encyklik *Rerum Novarum* a *Quadragesimo Anno*⁸⁷). Návrat do Kolína by pro něj a jeho blízké již nebyl býval za silícího vlivu nacistů bezpečný, proto se rodina odstěhovala do nedalekého Rhöndorfu, malebné porýnské vesnice. Avšak i zde se setkal s komplikacemi – byl mu zakázán pobyt v kolínské správní oblasti, a musel tedy Rhöndorf opustit. Uchýlil se tehdy do kněžské zotavovny Pax-Heim v Unkelu, do Rhöndorfu se směl vrátit až po remilitarizaci Porýní, kdy přestalo platit rozhodnutí o jeho vyhoštění, i když nepřestával být sledován.

Přesto dostal Adenauer chuť začít se opět politicky angažovat. Právě z toho důvodu se v roce 1936 několikrát sešel s vedoucím Konfederace sdružení německých katolických studentů Paulem Frankenem, který se pokoušel vytvořit ze zbytků katolického Centra, nejstarší a nejvlivnější německé strany, jejímž významným členem Adenauer byl, síť proti Hitlerově vládě.⁸⁸ Za tímto účelem jednal Adenauer s bývalým předsedou katolických odborů v západní části Německa Jakobem Kaiserem, jednání však zůstala bez výsledku. Adenauer se též snažil dohodnout se s městem Kolín nad Rýnem, neboť odvoláním z funkce starosty utrpěl i velkou finanční újmu, kdy mu kvůli nepodloženým obviněním bylo vedle odebrání platu také zmrazeno bankovní konto; až roku 1939 došlo v této věci k dohodě mezi Adenauerem a novým kolínským starostou.⁸⁹

Druhá světová válka se pro Adenauera a jeho rodinu vyvíjela poměrně poklidně do té doby, než byl 20. července 1944 spáchán neúspěšný atentát na Hitlera. Sám Adenauer se sice žádné konspirace proti Hitlerovi neúčastnil, ale nabídka spolupráce na jednom z těchto spiknutí způsobila, že po jeho odhalení padlo podezření i na Adenauera, který byl pak uvězněn gestapem

⁸³ KÖHLER, H., c. d., s. 288–289.

⁸⁴ Tamtéž, s. 285.

⁸⁵ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 170–174.

⁸⁶ KÖHLER, H., c. d., s. 289.

⁸⁷ SCHWARZ, H.-P., *Der Aufstieg...*, s. 495.

⁸⁸ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 192–199.

⁸⁹ Tamtéž, s. 200–201.

a hrozil mu trest smrti. Nakonec byl však na naléhání svého syna Maxe, sloužícího v německé armádě, propuštěn.

4.2 S vizí Západoevropana

Na sklonku druhé světové války, která mohla pro rodinu Konrada Adenauera dopadnout tragicky, přičemž sám Adenauer měl skončit v koncentračním táboře coby osoba s návratem nežádoucím⁹⁰, navštívili Adenauera dva američtí důstojníci, podplukovník Tuhus a kapitán Emerson, s pověřením od amerického vojenského guvernéra Kolína nad Rýnem podplukovníka Johna K. Pattersona.⁹¹ Na základě tzv. bílých listin, seznamů politiků, kteří nespolupracovali s nacisty a na nichž bylo Adenauerovo jméno uvedeno vždy na prvním místě (zřejmě ovšem jen v důsledku prostého abecedního řazení), se jej americká armáda rozhodla oslovit, zda by neměl zájem opět se stát kolínským starostou.⁹² K takovému rozhodnutí vedl Američany mimo jiné i fakt, že ve válkou zničeném městě a zemi se nedostatek téměř všeho, co bylo nezbytné pro každodenní život, týkal nejen materiální základny, ale rovněž kvalifikovaných lidí, kteří by mohli zastávat veřejné funkce, a nebyli přitom spojeni s nacistickou minulostí. Adenauer zprvu odmítl z obavy o své tři syny, kteří byli stále ještě v německé armádě, avšak Američané, s nimiž se brzy spřátelil, jej nakonec přemluvili ke spolupráci na obnově válkou zničeného Kolína.

Po skončení bojů Adenauer nabízené místo 3. května 1945 přijal. Už tehdy vyslovil v rozhovoru s americkým důstojníkem svoji vizi budoucí podoby Německa – domníval se, že vzniknou dva německé státy, přičemž ten, který naváže na římské kulturní dědictví, se stane protikladem pruského sebestrosazujícího se Německa, v němž by byla potřeba neutralizovat neněmecký vliv.⁹³ Nově vzniklý stát založený za zásadách křesťanské etiky a kultury přitom měl být včleněn do západoevropského politického a hospodářského prostoru a do mezinárodního života jako jeho plnohodnotná a nepostradatelná součást.

5. Na obzoru ochlazení

5.1 Východní hrozba a západní váhavost

Zbytek válečného roku 1945 se nesl ve znamení klidu a demobilizace. Američané slyšeli od Stalina slova o rekonstrukci, poválečné půjčce, vzájemném obchodě a byli spokojeni. Ovšem

⁹⁰ Tamtéž, s. 219–226.

⁹¹ KÖHLER, H., c. d., s. 325.

⁹² Tamtéž, s. 327–328.

⁹³ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 228–229.

tento klid v nyní již bipolárním světě, kdy druhá světová válka sesadila z pomyslného trůnu koloniální mocnosti – Francii a Velkou Británii – a stvořila dvě nové supervelmoci – Spojené státy americké a Sovětský svaz –, byl jen dočasný. Již 9. února 1946 totiž Stalin pronesl programový projev, v němž vyzýval k větší disciplíně a usilovnější snaze na podporu vlasti a zároveň informoval o tom, že mezi imperialistickými státy existují rozpory, které označil za nepřekonatelné. Oněmi státy byly myšleny Velká Británie a Spojené státy americké.⁹⁴

Stalinovy cíle byly jasné. Předpokládal, že během míru, který měl dle něj trvat zhruba patnáct až dvacet let, bude v Sovětském svazu potřeba zvýšit výrobu zbraní a produkci průmyslových odvětví s tím spojených. Jako zcela zásadní se Stalinovi jevilo zkonstruování atomové bomby, která se měla stát prostředkem k odstranění předstihu Spojených států před Sovětským svazem. Jednalo se o značně nesnadný úkol, neboť vyžadoval nalezení ložisek uranové rudy, akumulaci vědecko-technického potenciálu a vybudování továren na výrobu atomové zbraně. Kvůli naplnění tohoto cíle byla zavedena tzv. pětiletka rekonstrukce, probíhající v letech 1946 až 1950.⁹⁵

Reakce na vývoj v Sovětském svazu byla značně opožděná a ze začátku neadekvátní. Amerického prezidenta Trumana začínala sovětská realita pozvolna vyvádět z rovnováhy⁹⁶, avšak přáním veřejnosti byla rychlá demobilizace a návrat do mírového života, a právě na dosažení těchto cílů se nyní americká vláda soustředila. Ve Velké Británii bylo sice na potenciální sovětské nebezpečí a na sovětský vliv ve východní Evropě nahlíženo s většími obavami než v USA, avšak několik faktorů znemožňovalo, aby se britská vláda těmito otázkami zabývala. Británie byla totiž válkou finančně silně vyčerpána a zbytky bojeschopných vojsk musela nasadit ve svém impériu k zajištění pořádku. Pro britského ministra zahraničí Ernesta Bevina a vojenské velitele byly nejdůležitějšími strategickými oblastmi Středozemí a Střední východ. Poslední faktor představovala labouristická vláda⁹⁷, jež chtěla vybudovat sociální stát. Toto vše obnášelo velké výdaje, a proto nezbyvaly finance pro realizaci jiných důležitých rozhodnutí.⁹⁸

Stávající situace jen posilovala Stalinovo uchvatitelské odhodlání. Navíc dobře věděl, že Evropa na východ od Labe je mimo zájmy americké administrativy, což jen zvyšovalo jeho chtivost. Kalkuloval s tím, že se zatím nemusí obávat konstruktivnější západní politiky v roli

⁹⁴ DURMAN, K., c. d., s. 147–148.

⁹⁵ Tamtéž, s. 148.

⁹⁶ LEFFLER, Melvyn P., *Adherence to Agreements: Yalta and the Experiences of the Early Cold War*, in: *International Security*, Vol. 11, No. 1, Summer 1986, s. 88.

⁹⁷ WEILER, Peter, *British Labour and the Cold War: The Foreign Policy of the Labour Governments, 1945–1951*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 26, No. 1, England's Foreign Relations, January 1987, s. 54.

⁹⁸ DURMAN, K., c. d., s. 150–151.

oponenta svých expanzionistických snah v Německu, které patřilo mezi části Evropy, o něž měl největší zájem. O osudu Německa, jež se nyní nacházelo v troskách, bylo rozhodnuto již na konferencích na Jaltě a v Postupimi. Vztah evropských států k Německu byl navíc po válečných zkušenostech značně nenávislný. Navzdory tomu, že Stalinovy kroky ve východním Německu, které nyní řídila sovětská okupační správa, směřovaly k rozdělení území, přál si Stalin jednotné Německo, z něhož by se v budoucnosti stala země pod komunistickou vládou spadající do mocenské oblasti Sovětského svazu.⁹⁹

5.2 „Dlouhý telegram“

Zásadní vliv na americkou zahraniční politiku v poválečném světě měl tzv. dlouhý telegram George F. Kennana, depeše o 8 000 slovech, kterou 22. února 1946 odeslal její autor z Moskvy,¹⁰⁰ kde na přelomu let 1945 a 1946 působil de facto jako chargé d'affaires Spojených států amerických. Kennanova činnost položila základ pozdější doktríně zadržování komunismu (containment)¹⁰¹, jež vznikala v období let 1946–1947, kdy se poměry mezi Západem a Východem vyostřovaly, a během studené války se stala zásadní strategií zahraniční politiky USA a jejich spojenců.¹⁰² Její atributy byly zejména ideologické, avšak patřily k ní i reakce americké politiky na tlaky SSSR – Trumanova doktrína, Marshallův plán a vznik Severoatlantické smlouvy. Podnětem pro napsání této depeše se staly nejasnosti státního departmentu týkající se směřování sovětské politiky – SSSR navzdory příslibu z konference v Bretton Woods neratifikoval dohody o Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj a o Mezinárodním měnovém fondu – a Stalinův projev z 9. února 1946 a sovětská politika v Íránu.¹⁰³

Depeše měla pět částí, v nichž Kennan stručně zformuloval základní teze své analýzy, včetně doporučení pro americkou zahraniční politiku. První tři se týkaly charakteristiky základních rysů poválečných sovětských stanovisek, pozadí názorů bolševické propagandy a toho, jak se sovětské postoje promítly do praktické politiky. Další část zprávy analyzovala neoficiální rovinu politiky SSSR – tajné styky sovětské vlády. Pátá – nejdůležitější – část telegramu se věnovala praktickým závěrům z hlediska potřeb a úkolů americké politiky a

⁹⁹ MASTNÝ, Vojtěch, *Studená válka a sovětský pocit nejistoty: 1947–53 Stalinova léta*, Praha 2001, s. 33.

¹⁰⁰ DURMAN, K., c. d., s. 187.

¹⁰¹ KAVIAKA, Iryna, *German Question in 1945–1949: Research of the Problem in Anglo-American Historiography*, in: *Historia i Polityka*, Vol. 24, No. 31, 2018, s. 124.

¹⁰² KRÁTKÝ, Karel, *Marshallův plán: Příspěvek ke vzniku studené války*, Plzeň 2010, s. 186–187.

¹⁰³ Tamtéž, s. 187.

konstatovala, že prakticky všude působila sovětská propaganda v zásadě negativně a destruktivně.¹⁰⁴

6. Američané, Britové a Francouzi

6.1 Plané naděje

Již začátkem léta 1945 Adenauer zcela přehodnotil svůj původně pozitivní přístup k americké okupační správě, a naopak k ní začal být kritický¹⁰⁵, dokonce Američany v této souvislosti označil za „velké zlobivé děti“. O to radostněji uvítal, když americkou správu vystřídali Britové, s nimiž, jak se zprvu domníval, bude lepší domluva, neboť v dané roli s nimi měl Kolín n. Rýnem již historickou zkušenost z období po první světové válce. Brzy se však ukázalo, že se ve svém předpokladu mýlil. První komplikace se objevila v podobě memoranda britského generála Charlese Fergussona z července 1945, které varovalo před Konradem Adenauerem coby nebezpečným intrikánem. Toto prohlášení bylo reakcí na Adenauerovy aktivity po první světové válce, kdy Kolín nad Rýnem taktéž spadl do britské okupační zóny. Právě tehdy se Adenauerovi podařilo cynickým protibritským projevem zničit si u Britů svou bývalou pověst čestného a objektivního člověka. Další přítěží pro poválečné britsko-německé vztahy byly hrůzné nálezy koncentračních táborů. Tato neblahá zjištění vedla k tomu, že na Němce bylo pohlíženo mnohem hůře, než jak tomu bylo v době po konci první světové války.¹⁰⁶ Všechny tyto skutečnosti se promítly do britského přístupu k Adenauerovi.

Pro Adenauera, který ve druhé polovině 40. let již překročil sedmdesátku, byly úkoly spojené s obnovou města skutečně namáhavé. Ke všem ztěžujícím faktorům se navíc přidávala skutečnost, že byl neustále pod kontrolou britské okupační správy, což vyústilo v ještě větší únavu a pokles snahy o co nejrychlejší rekonstrukci válkou zničeného Kolína. To vše vedlo k tomu, že Adenauer se začal stále intenzivněji zaobírat možnostmi francouzské okupační správy. Věděl, že již na jaltské konferenci v únoru 1945 byla Francii přidělena malá okupační zóna vzniklá ze zóny americké a britské. Navíc získal informaci od svého důvěrného přítele, švýcarského konzula Franze-Rudolpha von Weisse, že dle mínění francouzského generála Pierra Billotta z léta 1945 by Kolín a Cáchy měly spadat do francouzské zóny, z čehož chtěl bezpodmínečně vytěžit.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 186–193.

¹⁰⁵ POMMERIN, Reiner, *The American Impact on Postwar Germany*, Oxford 1997, s. 1.

¹⁰⁶ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 235.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 235.

6.2 Francouzské namlouvání

Mezi srpnem a říjnem 1945 se Adenauer několikrát tajně sešel s francouzskými štábními důstojníky, navzdory tomu, že starostenský úřad vykonával pod britskou, nikoli pod francouzskou správou. Při těchto schůzkách se snažil francouzskou stranu přesvědčit, že Kolín a celé Porýní má celkově blízko k Francii, a tedy by zde měla být nastolena francouzská okupační správa namísto britské. Znovu oživil svoji ideu a úsilí z dvacátých let nesenou snahou překonat dějinné rozpory mezi Francií a Německem, vytvořit v této oblasti rýnský stát sestávající z Porýní, Porúří a části Vestfálska a navázat s francouzským sousedem úzkou oboustranně výhodnou hospodářskou spoluprací.¹⁰⁸

Již při těchto jednáních, jak se na základě historiografického hodnocení ukázalo, Adenauer počítal s vytvořením západoněmeckého státu, který by nezahrnoval sovětské zóny a byl by úzce spojen s hospodářstvím západní Evropy pod vedením Francie. Měly jej tvořit tři samostatné útvary s vlastní vládou i zahraniční politikou – Bavorsko, oblast Vestfálska, a především Porýní jako jeho dominantní součást.¹⁰⁹ Už např. v dopise zaslaném koncem října 1945 starostovi Duisburgu Heinrichu Weitzovi se Adenauer zabýval úvahami o dalším vývoji pouze na německých územích, která nejsou obsazena Rudou armádou a která by se měla stát integrální součástí západní Evropy, či dokonce unie západoevropských států pod vedením Francie a Velké Británie.¹¹⁰ Záhy však vyšlo najevo, že francouzský postoj v této věci je mnohem rigidnější, než v jaký Adenauer doufal. Generál Charles de Gaulle, který byl v té době hlavou dočasné vlády Francouzské republiky, se domníval, že oblast levého břehu Rýna, kterou Adenauer považoval za významnou součást rýnského státu, by měla náležet Francii, a v tomto duchu se rovněž vyjádřil v rozhovoru pro Timesy.¹¹¹

6.3 Britská lekce

Během září 1945 se Adenauerovy vztahy s britskou okupační mocí vyostřily. Britové zřejmě o Adenauerových tajných politických aktivitách směrem k Francii něco tušili a v kuloárech měli výhrady vůči Adenauerovu „politickému pletichaření“, oficiálně však zazněly jiné argumenty, které nakonec vedly k Adenauerovu propuštění z funkce starosty. Záminkou se

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 235–236.

¹⁰⁹ KÜSTERS, Hanns J. – MENSING, Hans P., *Kriegsende und Neuanfang am Rhein: Konrad Adenauer in den Berichten des Schweizer Generalkonsuls Franz-Rudolph von Weiss 1944–1945*, München 1986, s. 206.

¹¹⁰ ADENAUER, Konrad – MENSING, Hans Peter – MORSEY, Rudolf – SCHWARZ, Hans-Peter, *Briefe 1945–1947*, Berlin 1983, s. 130–131.

¹¹¹ ADENAUER, K., *Erinnerungen...*, s. 34–35.

stal Adenauerův odpor k britskému kácení stromů v kolínském zeleném pásu, na němž si Adenauer zvlášť zakládal – považoval jej za velmi důležitý pro zdraví města, proto před lety, v prvním období svého starostování, jeho výsadbu prosadil. Podle britského nařízení měly nyní tyto stromy nahradit zimní topivo pro obyvatele města namísto uhlí (ve skutečnosti je Britové chtěli použít jako stavební dříví). Proti takové takřka barbarské svévoli Adenauer důrazně vystoupil a požadoval vrácení zabaveného uhlí, a navíc uhelné dodávky z Porúří,¹¹² což britskou animozitu ještě zvýšilo.

Britové Adenauerovi rovněž vyčítali zpoždění plánu oprav poničených budov, pomalý postup při stavbě přístřešků na zimu pro navrátilce a při vyklízení ulic, tedy nesplnění povinností vůči kolínskému obyvatelstvu. Takové důvody propuštění přednesl překvapenému a dotčenému Adenauerovi brigádní generál John Ashworth Barraclough, který tehdy působil v roli nejvyšší autority britské vojenské správy provincie Severní Porýní se sídlem v Düsseldorfu. Právě jemu se dostalo do rukou memorandum generála Fergussona. Sice zprvu odmítl Fergussonův negativní pohled na Adenauera jako na politického populistu a intrikána, ale nakonec stejně rozhodl, že je potřeba kolínského starostu nahradit někým jiným. V propouštěcím dopise, který Barraclough předal Adenauerovi 6. října 1945, se jako primární důvod odchodu z funkce uváděla Adenauerova neschopnost spojená s rekonstrukcí válkou zničeného Kolína n. Rýnem; podle Britů probíhala obnova města ve srovnání s jinými významnými porýnskými aglomeracemi, např. Düsseldorfem a Essenem, příliš pomalu. Mnohem více zraňující než samotný propouštěcí příkaz byl však pro adresáta fakt, že dopis obsahoval ještě další tři velmi razantní a situaci komplikující nařízení. Konrad Adenauer musel opustit nejen křeslo starosty, ale do týdne i samotné město, které nyní nesměl dokonce ani navštěvovat a v němž mu bylo zapovězeno politicky působit a angažovat se ve veřejném životě – stejně jako v celém Severním Porýní.¹¹³

Právě tento bod představoval pro Adenauera velkou překážku, neboť se nemohl podílet na vzniku Křesťanskodemokratické unie, na jejíž předsednictví měl naději. Adenauer si proto začal myslet, nebo se alespoň vždy snažil vzbudit takový dojem, že příčiny jeho propuštění byly politického rázu – intriky přívrženců sociálně demokratické strany v Kolíně namířené proti jeho osobě jako hlavnímu odpůrci Sociálnědemokratické strany Německa – SPD. Mylně se domníval, že nově zvolená britská Labour Party se snaží tímto činem podpořit německou SPD, neschopnost jako hlavní důvod propuštění si nepřipustil. Ve skutečnosti se zákaz Adenauerovy

¹¹² ADENAUER, K. – MENSING, H. P. – MORSEY, R. – SCHWARZ, H.-P., Briefe 1945–1947..., s. 91.

¹¹³ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 235–240.

činnosti stal důsledkem jeho politického pletichaření a nespokojenosti, jíž dal průchod v médiích, když v rozhovoru pro *New Chronicle* z 5. října 1945 na adresu Britů sarkasticky poznamenal: „Přál jsem si, aby o nás jediný britský státník hovořil jako o Západoevropanech.“ To bylo příliš, protože kritizovat okupační mocnosti bylo Němcům přísně zakázáno.¹¹⁴

Své naprosto odmítavé stanovisko ke Konradu Adenauerovi začala ovšem britská strana záhy měnit. Jeho unáhleným propuštěním učinil, jak se ukázalo, Barraclough příliš ukvapené a velmi neprozíravé rozhodnutí, které bylo potřeba co nejdříve napravit. Již o pár dnů později adresoval Adenauerovi dopis, v němž byl původní zákaz zmírněn na povolení politické činnosti mimo správní okrsek Kolín nad Rýnem. Následovaly další ústupky, a nakonec jednání s představitelem politického oddělení kontrolní komise v Berlíně podplukovníkem Annanem, které vedlo k tomu, že 14. prosince 1945 generál Barraclough, jehož pozice začínala být nejistá, původní rozkaz zcela zrušil. Adenauer se nyní opět směl podílet na legitimní politické činnosti v kolínském správním okrsku i mimo něj a v Kolíně mohl znovu i pobývat.¹¹⁵

7. Budování politických stran

7.1 Obroda plná rozporů

Každá ze spojeneckých velmocí prováděla ve své okupační zóně denacifikaci, přičemž jednotlivé postupy se lišily. V sovětské zóně se v rámci denacifikace znárodněly průmyslové a zemědělské podniky. Více než půl milionu bývalých příslušníků NSDAP bylo vypovězeno z veřejné správy a z průmyslu. Ze srovnání číselných údajů vyplývá, že denacifikace byla nejúspěšnější právě v sovětské zóně, kde měla formu strukturální, zatímco v západních okupačních zónách byla naopak uskutečňována hlavně po personální linii. Nutno však podotknout, že v sovětské zóně se tzv. denacifikace stala později záminkou k masovému odstraňování politických protivníků – v letech 1948–1950 zde bylo takto zatčeno a pravděpodobně odvezeno do sovětských pracovních táborů několik set členů CDU.¹¹⁶

Problémem v západních zónách však bylo, že mnoho provinivších se nacistů se mohlo zbavit viny (očistit) díky tzv. možnosti „*Persilschein*“ (očistného prohlášení od známých pojmenovaného po pracím prášku – jednalo se o jakési pomyslné smytí viny)¹¹⁷, což bývalí nacisté zneužívali. V důsledku těchto okolností a začínající studené války sílila především od

¹¹⁴ Tamtéž, s. 239–240.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 241–242.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 258.

¹¹⁷ WOLFRUM, E., c. d., s. 24.

roku 1947 u německého obyvatelstva v západních okupačních zónách vůči denacifikaci nevole.¹¹⁸ Přesto se v názoru na to, zda denacifikace byla, či nebyla úspěšná, mnoho autorů kloní k tezi, že úspěšná byla. Neboť kromě denacifikace probíhala taktéž reedukace¹¹⁹ – přechod společnosti k mírovým ideálům, přičemž tento proces úspěšný byl.¹²⁰

Na konci války disponovali západní spojenci seznamy jmen německých odpůrců nacismu, již zmíněnými tzv. bílými listinami. Právě díky nim se mohl v západních zónách začít uskutečňovat proces demokratizace. Avšak jedinců, kteří se vzepřeli nacistům a o něž by se zde mohla vojenská správa opřít, bylo nemnoho, a tak bylo zapotřebí znovu povolit vznik politických stran, odborů a profesních svazů. Tyto strany ovšem musely začít zcela od základů, nikoli navazovat na svou předchozí činnost ukončenou nacistickým zákazem v roce 1933. Především dvě z nich – Křesťanskodemokratická unie (Christlich Demokratische Union, CDU), vytvořená z původní Křesťanskodemokratické strany a Křesťanské lidové demokratické strany, a *Sociálnědemokratická strana Německa* (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD) – měly do budoucna nejvíce ovlivnit moderní německé dějiny.¹²¹

7.2 Křesťanskodemokratická unie

Jednotlivé organizace Křesťanskodemokratické unie, na jejímž budování se Konrad Adenauer aktivně podílel, se měly v prosinci 1945 setkat v Bad Godesbergu v dnešní spolkové zemi Severní Porýní-Vestfálsko.¹²² Adenauer usiloval o vedoucí postavení v čele strany, a právě z tohoto důvodu se ujal tvorby politických zásad pro nově zakládanou Křesťanskodemokratickou unii¹²³ (CDU).¹²⁴ Tyto zásady v mnohém vycházely z papežské encykliky *Quadragesimo Anno*, s jejímž textem se seznámil během pobytu v klášteře Maria Laach. S tím souvisel postoj, že komunismus a socialismus v budoucnu zaniknou a že je třeba vytvořit nadkonfesijní stranu, která by spojila katolíky i evangelíky na široké platformě náboženských a politických názorů, aby se nově vzniklá CDU odlišila starého Centra, které

¹¹⁸ MALZAHN, Manfred, *Germany 1945–1949: A Sourcebook*, New York 1991, s. 100.

¹¹⁹ GOLDSTEIN, Cora Sol, *A Comparative Analysis of Cultural Control: The German Military Occupation of France (1940–1942) and the American Military Occupation of Germany (1945–1949)*, in: *The Journal of Military History*, Vol. 80, No. 4, October 2016, s. 1085.

¹²⁰ WOLFRUM, E., c. d., s. 24.

¹²¹ Tamtéž, s. 28–29.

¹²² WILLIAMS, Ch., c. d., s. 242.

¹²³ Dokumente zur Gründung der CDU, [cit. 2019-07-29]. Dostupné z WWW: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=f29016e1-6ddc-a124-e6d3-2afb154240dd&groupId=252038.

¹²⁴ MITCHELL, Maria, *Materialism and Secularism: CDU Politicians and National Socialism, 1945–1949*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 67, No. 2, June 1995, s. 279–280.

mělo cejch podpory Hitlerova zmocňovacího zákona¹²⁵, stále existující někdejší katolické strany (Zentrum)¹²⁶. Cílem bylo získat pro ideály nové strany co nejširší vrstvy obyvatelstva a vyvážit tím aktivitu levicových stran, do nichž v poválečném zbídačeném Německu mnozí lidé, mezi nimi i stoupenci takzvaného křesťanského socialismu, který Adenauer odmítal, vkládali naděje v lepší život.

Ovšem pokud jde o ideu vytvoření nadkonfesijní strany, nelze opomenout stanovisko Henninga Köhlera o tom, že Adenauer se v roce 1945 soustředil nejprve na úsilí vybudovat rýnsko-rúrský stát, což představovalo krok, který by nebylo možno učinit bez zásadního souhlasu a rozhodnutí západních okupačních mocností. Předpokládal, že nově vytvořené politické strany¹²⁷ by mohly stát uskutečnění takového plánu v cestě, proto nejprve zaujal k založení CDU rezervovaný postoj. Ve druhé polovině roku 1945 už ale bylo zjevné, že pro další vývoj v zemi budou politické strany nezbytné.¹²⁸ Adenauer se proto snažil získat spojence stejného smýšlení, kteří by mu pomohli nebezpečí levicové orientace nově vznikající CDU zvrátit. Oslovil zejména starosty velkých německých měst – Hannoveru, Hamburku a Mnichova – s výzvou, aby se k němu připojili. V dopise mnichovskému starostovi Karlu Schnarglovi se Adenauer kladně vyjadřuje k potřebě sociálních reforem, nikoli však pro socialismus.¹²⁹

Pro obrozující se CDU bylo stěžejní nejen budoucí ideové směřování, ale také otázka, zda má v každé okupační zóně působit nezávislá organizace federálně spojená s ostatními, či zda má být Křesťanskodemokratická unie řízena centrálně z Berlína, kde sídlilo nejvýznamnější středisko tohoto hnutí. Zatímco čelní politici strany Andreas Hermes¹³⁰ a Jakob Kaiser, kteří byli potenciálními kandidáty na vedoucí pozici v CDU v britské zóně, se klonili k variantě počítající s centrálním řízením, Konrad Adenauer tuto možnost rezolutně odmítal. Pochopil, že Německo se bude do budoucna vyvíjet jako parlamentní demokracie, jejímž základem jsou politické strany, a proto usiloval o předsednictví v nově zakládané straně s vědomím, že získá postu předsedy CDU v britské okupační zóně, do níž patřily severomořské přístavy a průmyslové oblasti Kolína a Porúří, do budoucna znamená možnost zastávat velmi významnou funkci v západních okupačních zónách.¹³¹

¹²⁵ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 244.

¹²⁶ Tamtéž, s. 244.

¹²⁷ ROGERS, Daniel E., *Transforming the German Party System: The United States and the Origins of Political Moderation, 1945–1949*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 65, No. 3, September 1993, s. 513.

¹²⁸ KÖHLER, H., c. d., s. 379–380.

¹²⁹ ADENAUER, K. – MENSING, H. P. – MORSEY, R. – SCHWARZ, H.-P., *Briefe 1945–1947...*, s. 74.

¹³⁰ KÖHLER, H., c. d., s. 385.

¹³¹ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 245–246.

7.3 Do čela CDU

Pro budoucí Adenauerův politický život a celkové směřování příští Spolkové republiky Německo mělo zlomový význam setkání zástupců jednotlivých organizací CDU ve vestfálském Herfordu ve dnech 19. až 20. ledna 1946. Právě na tomto stranickém sjezdu se Adenauer zcela bez vyzvání ujal předsednické židle a pasoval se, i z titulu svého věku, do role „dočasného“ předsedy Křesťanskodemokratické unie v britské zóně.¹³²

Vytrvalost a politická protřelost umožnily Adenauerovi postupně získat převahu nad jeho politickými protivníky.¹³³ V názorovém protikladu vůči Adenauerovi stál především Andreas Hermes, představitel CDU v sovětské zóně. Při zasedání v Herfordu proto Adenauer machiavellisticky využil britského ustanovení, že se shromáždění měli účastnit pouze křesťanští demokraté z britské zóny, aby tak zabránil Hermesově účasti na nejdůležitější části jednání. Záměr se Adenauerovi vydařil – Hermes se nakonec jednání vůbec nezúčastnil.¹³⁴

Adenauerovým „nezlomným“ politickým rivalem byl však Jakob Kaiser, spojený s levicovým programem CDU, vycházejícím z idejí tzv. křesťanského socialismu, a se skupinou podporující centrální řízení CDU z Berlína. To bránilo Adenauerovi v úplném převzetí moci ve straně, hledal tedy cestu, jak se s tímto problémem vypořádat. Svolal proto na přelom února a března 1946 do kláštera v Neheim-Hüstenu¹³⁵ ve Vestfálsku zasedání výkonného výboru CDU. Zde byl Adenauer zvolen řádným předsedou CDU a účastníci zasedání schválili první program strany. Dosavadní rozkol ve straně byl tak zažehnán a Adenauer cítil velké zadostiučinění, že byla přijata podstatná část jeho programové koncepce charakterizované důrazem na zásadní význam západní křesťanské etiky a kultury včetně stěžejní otázky práva na soukromý majetek a na tržní hospodářství v sociálně ohleduplné podobě, což byl pro Adenauera jeden z nejdůležitějších momentů, oproti snahám o masivní zespolečenšťování.¹³⁶

V dubnu 1946 se pak Adenauer setkal ve Stuttgartu se zástupci CSU z Bavorska a uzavřel s nimi dohodu o zachování bavorské CSU a o spolupráci, v níž se distancovali od Kaiserova křesťanského socialismu a zásadně odmítli, aby se budoucím hlavním městem stal Berlín. „Výslovně jsem panu Kaiserovi řekl,“ napsal pak Adenauer účastníkům tohoto setkání, „že jak pro západ, tak pro jih Německa je naprosto nepřijatelné, aby po znovuzřízení Německa

¹³² KÖHLER, H., c. d., s. 394.

¹³³ Tamtéž, s. 393.

¹³⁴ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 245–248.

¹³⁵ BÖSCH, Frank, *Die Adenauer-CDU: Gründung, Aufstieg und Krise einer Erfolgspartei 1945–1969*, Stuttgart 2001, s. 16.

¹³⁶ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 248–249.

měla politická centrála nového Německa sídlo v Berlíně.¹³⁷ Adenauerovi přišlo rozhodně vhod, když nakonec Sověti v prosinci 1947 zakázali Jakobu Kaiserovi jako předsedovi CDU ve své zóně činnost a spolu s jeho místopředsedou Ernstem Lemmerem jej i vyhostili z města.¹³⁸ Ve Stuttgartu bylo dohodnuto i vytvoření tzv. Interzonálního společenství, na něž v únoru následujícího roku navázalo Pracovní společenství mezi CDU a CSU, základ budoucí parlamentní frakce CDU/CSU.¹³⁹

Svůj úspěch z jednání v Neheim-Hüstenu stvrdil Adenauer projevem předneseným v pobožené aule kolínské univerzity 24. března 1946, v němž předestřel zásadní body své koncepce poválečného vývoje, mezi něž patřila především prozápadní orientace a evropská jednota, poučení se z chyb, které Německo udělalo, a s tím související odsudek militarismu, vyzdvižení myšlenek federalismu, parlamentní demokracie a zásadního významu křesťanského duchovního rámce. Adenauer posluchače přesvědčoval o spojitosti nacismu a socialismu, kritizoval marxismus a materialismus, vyzdvihl hodnoty svobody jednotlivce reprezentované nově vzniklou Křesťanskodemokratickou unií a zaútočil na hlavního stranického rivala – Sociálnědemokratickou stranu Německa vedenou dalším z jeho protivníků – charizmatickým a nezdolným Kurtem Schumacherem.¹⁴⁰

7.4 Nesmiřitelní protivníci a nové Porúří

Kurt Schumacher¹⁴¹, marxistický socialista účastnící se bojů první světové války, kde přišel o ruku, aktivně vystupující proti podmínkám Versailleské smlouvy i proti nacistům a vězněný od nástupu Hitlera k moci až takřka do konce druhé světové války v koncentračních táborech, měl zcela opačné názory než Adenauer.¹⁴² Navzdory svému socialistickému přesvědčení, které jej záhy po studiích ekonomie a práv přivedlo do řad SPD, aktivně vystupoval proti komunismu a prosazoval ideu jednotného silného Německa. Byl si dobře vědom skutečnosti, že jádro SPD leží v sovětské okupační zóně a že rozdělení Německa by SPD silně oslabilo, zatímco Adenauer si přál rýnsko-vestfálský stát navázaný na západ. To bylo také jádrem sporu a příčinou vzájemných antipatií mezi Adenauerem a Schumacherem.¹⁴³ Napětí mezi oběma hlavními politickými protagonisty vždy oscillovalo v trvalém

¹³⁷ ADENAUER, Konrad, *Briefe über Deutschland 1945–1951*, Berlin 1986, s. 38–41.

¹³⁸ BECKER, Felix, *Kleine Geschichte der CDU*, Stuttgart 1995, s. 201.

¹³⁹ KOCH, Peter, *Konrad Adenauer: Eine politische Biographie*, Hamburg 1985, s. 176.

¹⁴⁰ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 249–250.

¹⁴¹ CHACE, James, *Acheson: The Secretary of State Who Created the American World*, Cambridge 1999, s. 245.

¹⁴² LUŇÁK, P., c. d., s. 103.

¹⁴³ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 250.

vnitropolitickém boji mezi CDU a SPD spoluurčovalo vývoj politické situace v nově se rodícím Německu.

Bylo tomu tak i při vzniku státu Severní Porýní-Vestfálsko, který ve své okupační zóně zřídili Britové na území bývalého Pruska, jež bylo zákonem Spojenecké kontrolní rady zrušeno v únoru 1947. Jednalo se o nejlidnatější a ekonomicky nejvyspělejší spolkovou zemi a tento britský krok byl jednak odpovědí na francouzské snahy vytvořit z Porúří oblast pod mezinárodní správou a oddělit levý břeh Rýna od Německa, jednak měl i preventabilní účel – zabránit případné sovětizaci území, které bylo pod značným vlivem komunistů.¹⁴⁴ Na jaře a posléze i v létě téhož roku proběhla neúspěšná jednání pařížské konference ministrů zahraničních věcí USA, SSSR, Velké Británie a Francie.¹⁴⁵ Při nich se jasně ukázalo, že Sovětský svaz nerespektuje závěry postupimské konference a nechce, aby Německo tvořilo jeden hospodářský celek, že naopak sovětská vláda usiluje ve své zóně o svrchovanou moc, jejímž vykonavatelem je vrchní velitel postupující v jejích intencích. Sovětský ministr zahraničí Vjačeslav Michajlovič Molotov zároveň odmítl americký návrh, aby státy zúčastněné na konferenci podepsaly ještě před mírovou konferencí smlouvu o demilitarizaci Německa na 25 let.

Právě Britové se rozhodli oba politické předáky, Adenauera jako představitele CDU a Schumachera za SPD, pozvat v červenci 1946 do Berlína a seznámit je se vznikem nového státního útvaru, který měl představovat významné politické a hospodářské centrum v západních oblastech Německa v době, kdy už vše nasvědčovalo tomu, že země bude rozdělena na západní a východní část. Zatímco Schumacher se odmítal s touto skutečností smířit, Adenauer byl britským rozhodnutím nadšen a vnímal je jako naplnění své dávné ideje, přestože její realizaci původně spojoval s Francouzi. Vládní kabinet nově vytvořeného státu tvořili zástupci všech stran, do jeho čela byl jmenován tehdy nestraník Robert Amelunxen. Tato nominace Adenauerovi nevyhovovala a nabízeného ministerského křesla v Amelunxenově vládě se zřekl.¹⁴⁶ Nově vytvořený stát ovšem považoval za jistou garanci mírové stability v Evropě, což představovalo, jak se později ukázalo, poněkud nadhodnocené pojmání významu tohoto jistě důležitého vnitropolitického počínu.¹⁴⁷

¹⁴⁴ SKŘIVAN, A., c. d., s. 135.

¹⁴⁵ EISENBERG, Carolyn Woods, *Drawing the Line: The American Decision to Divide Germany, 1944–1949*, Cambridge 1996, s. 233.

¹⁴⁶ SKŘIVAN, A., c. d., s. 135.

¹⁴⁷ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 251.

8. Polarizace – signály studené války

8.1 Železná opona

„Od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu se napříč evropským kontinentem spustila železná opona. Za touto linií leží všechna hlavní města starobylých států střední a východní Evropy. Varšava, Berlín, Praha, Vídeň, Budapešť, Bělehrad, Bukurešť, Sofie, všechna tato slavná města a obyvatelstvo kolem nich leží uvnitř toho, co musím nazvat sovětskou sférou vlivu a jsou předmětem... prohlubující se kontroly Moskvy.“¹⁴⁸

Takováto slova varující před expanzionistickými snahami Sovětského svazu zazněla 5. března 1946 na univerzitě ve Fultonu v americkém státě Missouri z úst bývalého britského ministerského předsedy a vůdce parlamentní opozice Churchilla. Jeho proslulá Fultonská řeč, jíž byl přítomen i americký prezident Truman, byla určena zejména americkým politikům, členům Kongresu a vlivným publicistům. Americko-britské vztahy procházely v této době krizí a Churchill, který ve svém projevu vizionářsky předjímal budoucí rozdělení světa, se snažil zdůraznit zásadní důležitost navázání spolupráce mezi anglosaskými zeměmi – Kanadou, Spojenými státy americkými a Velkou Británií, avšak také význam kooperace v rámci celého Britského společenství.¹⁴⁹ Výraz „železná opona“, který zazněl poprvé právě zde, přesně vystihoval již zjevnou politickou polarizaci evropského kontinentu, která pak měla nadále určovat jeho tvář společně s osudy jeho obyvatel.

Zatímco Karel Krátký tvrdí, že prezident Truman se s Churchillovým projevem zřejmě ztotožnil, a dokonce že pozdější americký ministr války James Forrestal toto vystoupení zaníceně uvítal¹⁵⁰, uvádí Karel Durman, že Truman odmítl proslov komentovat, a Churchill tak zůstal bez porozumění.¹⁵¹ Shodný názor taktéž zastává Petr Luňák, jenž se kloní k tvrzení, že Churchillova řeč byla vesměs odmítnuta jako výraz tradičního britského velmocenského myšlení.¹⁵²

¹⁴⁸ LUŇÁK, P., c. d., s. 67–68.

¹⁴⁹ KRÁTKÝ, K., c. d., s. 193.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 202.

¹⁵¹ DURMAN, K., c. d., s. 176.

¹⁵² LUŇÁK, P., c. d., s. 68.

8.2 Projev naděje a Ahlenský program

Zásadním mezníkem německých poválečných dějin se stalo 6. září 1946¹⁵³, kdy ve Stuttgartu pronesl americký státní tajemník James F. Byrnes¹⁵⁴, v doprovodu vlivných senátorů Arthura Vandenberg a Thomase Connallyho,¹⁵⁵ slavnou řeč, která bývá označována za bod obratu ve vztazích USA k poválečnému Německu. „Američané chtějí pomoci Němcům najít cestu k úctyhodnému míru a vrátit se mezi svobodné a mírumilovné národy světa,“ řekl tehdy představitel Spojených států a jeho slova jasně odrážela změnu postoje velmoci vůči Němcům.¹⁵⁶ Navzdory tomu, že Byrnesův projev nepopíral německou válečnou vinu, ohlásil ukončení politiky trestu vůči všem Němcům. Ekonomická unifikace a oživení německého hospodářství měly být stále cílem americké politiky, ale Němci se měli napříště stát spojenci USA proti Sovětskému svazu. Velká Británie tento obrat ve vztazích uvítala, s americkým návrhem souhlasila a koncem roku 1946 uzavřely obě velmoci dohodu o spojení svých zón v tzv. Bizonii¹⁵⁷, která od 1. ledna 1947 představovala jeden hospodářský a správní celek.¹⁵⁸

Až o více než rok později, 8. dubna 1948, vznikla připojením francouzské zóny k Bizonii¹⁵⁹ tzv. Trizonie, byť Američané a Britové vyzvali Sověty a Francouze k tomuto připojení svých zón již v roce 1947. Sověti ovšem měli jiné zájmy a Francouzi s připojením váhali déle než rok.¹⁶⁰

Nezbytným předpokladem fungování Bizonie bylo zřízení Hospodářské rady se sídlem ve Frankfurtu. Jednalo se o 52členný parlamentní orgán s legislativní pravomocí volený zemskými sněmy. Vlastní výkonnou mocí disponovala Výkonná rada tvořená řediteli jednotlivých správních úřadů a jejich nadřízeným.¹⁶¹ Jedním z těchto ředitelů byl i ekonom Ludwig Erhard, který se pak zásadním způsobem podílel na rozvoji tržního hospodářství.¹⁶²

Z příznivé změny situace se snažil maximálně vytěžit ve prospěch své „vlasti v naději“ Adenauer. Tím spíše, že se blížily volby do zemského sněmu Severního Porýní-Vestfálska, které připadaly na duben 1947. Pro Adenauera bylo důležité, aby ještě před volbami dosáhl důležitého kompromisu, a sice se zastáncem levicové orientace CDU Jakobem Kaiserem.

¹⁵³ WILLETT, Ralph, *The Americanization of Germany, 1945–1949*, London 1992, s. 16.

¹⁵⁴ ADENAUER, K., *Erinnerungen...*, s. 106.

¹⁵⁵ DURMAN, K., c. d., s. 283.

¹⁵⁶ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 253.

¹⁵⁷ *Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945–1949*, Band 1, München 1989, s. 290.

¹⁵⁸ LUŇÁK, P., c. d., s. 67.

¹⁵⁹ FOSCHEPOTH, Josef, *British Interest in the Division of Germany after the Second World War*, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 21, No. 3, July 1986, s. 403.

¹⁶⁰ SKŘIVAN, A., c. d., s. 136.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 136.

¹⁶² WILLIAMS, Ch., c. d., s. 259.

Cestou k onomu „smírčímu řešení“ se měl stát Ahlenský program, nazvaný po hornickém městečku Ahlen, ve kterém byl v únoru 1947 přijat výborem CDU britské zóny.¹⁶³

Ahlenský program¹⁶⁴ představoval radikální návrh společenských a ekonomických změn. Mezi jeho tři nejdůležitější body patřilo právo dělníků spolurozhodovat o hlavních záležitostech ve společnosti, u které pracovali, protikartelové zákony a zespolečnění důlního průmyslu. Adenauer, který se zasadil o prosazení programu a veřejně jej velmi oceňoval jako přelom v dějinách německého hospodářského a sociálního života, však s jeho uskutečňováním v dané podobě nikdy doopravdy nepočítal. Inicioval jej kvůli křesťanským socialistům v levém křídle CDU jako nezbytný ústupek, který pomůže před volbami do zemského sněmu uklidnit zjitřené nálady a sjednotit CDU.¹⁶⁵ Heslo „Volte CDU!“ na poslední stránce programového dokumentu nemělo být oslyšeno.¹⁶⁶

Strana pak sice v dubnových volbách roku 1947 do zemského sněmu Severního Porýní-Vestfálska získala nejvíce hlasů, nestačilo to však k tomu, aby převážila celkový počet hlasů ostatních kandidujících stran, tedy sociálních demokratů (SPD), komunistů (KPD), strany Centrum a liberálů (FDP). Z aliance těchto stran pak vzešla nová vláda, do jejíhož čela byl jmenován Karl Arnold z levého křídla CDU. Adenauer, odsunutý tímto aktem do pozadí, pak napřel všechno úsilí k tomu, aby mařil kroky nového premiéra a aby Ahlenský program, jehož uskutečňování se stalo cílem nové vlády, byl přijat v okleštěné podobě, která neakceptovala původně navrhované rozsáhlejší znárodnění, ale naopak akcentovala Adenauerovu ideu zdůrazňující svobodu a individualitu jednotlivce.¹⁶⁷

¹⁶³ Tamtéž, s. 253–254.

¹⁶⁴ Das Ahlener Wirtschafts- und Sozialprogramm der CDU, [cit. 2019-07-28]. Dostupné z WWW: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=0bd1a22b-ecf9-fdf2-7390-3fb8d3312b13&groupId=252038.

¹⁶⁵ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 254.

¹⁶⁶ Das Ahlener Wirtschafts- und Sozialprogramm der CDU, [cit. 2019-07-28]. Dostupné z WWW: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=0bd1a22b-ecf9-fdf2-7390-3fb8d3312b13&groupId=252038.

¹⁶⁷ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 254.

8.3 Plán evropské obnovy

Dne 12. března 1947¹⁶⁸ pronesl americký prezident Truman před osmdesátým Kongresem Spojených států amerických svoji legendární řeč, která vstoupila do dějin jako Trumanova doktrína a jejímž cílem bylo získat souhlas s poskytnutím finanční pomoci Řecku, které již nemohla podporovat Velká Británie, vyčerpaná válečnými ztrátami a hospodářskou krizí v důsledku neúrody, a Turecku, tedy zemím ohroženým komunismem. „Myslím, že Spojené státy jsou povinny podpořit svobodné národy odolávající pokusům ozbrojených menšin usilujících o jejich podrobení nebo tlakům přicházejícím zvenčí. Myslím, že jsme povinni pomoci svobodným národům vytvářet svůj osud vlastníma rukama. Myslím, že naše pomoc musí spočívat především v ekonomické a finanční podpoře, která je nezbytná pro dosažení jejich hospodářské stability, a tudíž i vyrovnaného politického života,“¹⁶⁹ zaznělo z prezidentových úst. Poté Truman požádal Kongres o souhlas s poskytnutím finanční pomoci oběma zemím v celkové výši 400 milionů dolarů. Požadavek byl Kongresem schválen a zároveň bylo rozhodnuto, že Trumanova řeč bude mít i všeobecný formát zacílený na podporu pro všechny svobodné vlády, jež jsou ohroženy komunistickou agresí.¹⁷⁰ Trumanovou doktrínou tak byla poprvé uskutečněna nová politická koncepce USA, jejímž základem se stala Kennanova teze o zadržování komunismu.¹⁷¹ Ta pak spoluurčovala i další americký krok na pomoc válkou zničené Evropě – Marshallův plán.

Přestože Truman často hovořil o své doktríně a o Marshallově plánu jako o dvou polovinách jednoho ořechu¹⁷², odborníci se shodují na tom, že na rozdíl od Trumanovy doktríny vycházel Marshallův plán¹⁷³ hospodářské pomoci Evropě z reálného politického a geopolitického základu a ze zásad nově formulovaného politického kurzu, který zdůrazňoval nezbytnost evropské iniciativy a spolupráce.¹⁷⁴ Ústřední ideu Plánu evropské obnovy – celkové pomoci válkou zničenému evropskému hospodářství, stíženému navíc důsledky neúrody v roce 1946 a kruté zimy na přelomu následujícího roku,¹⁷⁵ vyjádřil americký ministr zahraničí generál

¹⁶⁸ MELISSEN, Jan – ZEEMAN, Bert, *Britain and Western Europe, 1945–1951: Opportunities Lost?*, in: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944–), Vol. 63, No. 1, Winter 1986–1987, s. 84.

¹⁶⁹ NÁLEVKA, V., c. d., s. 19–20.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 19.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 20.

¹⁷² DEIGHTON, Anne, *The 'Frozen Front': The Labour Government, the Division of Germany and the Origins of the Cold War, 1945–7*, in: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944–), Vol. 63, No. 3, Summer 1987, s. 461.

¹⁷³ *Deutschland: 1949 bis 1999*, Sankt Augustin 2000, s. 5.

¹⁷⁴ LUŇÁK, P., c. d., s. 81.

¹⁷⁵ NÁLEVKA, V., c. d., s. 22.

George C. Marshall 5. června 1947¹⁷⁶ na Harvardově univerzitě: „Vláda, která je ochotna se zúčastnit, nalezne plnou podporu ze strany Spojených států. Vláda, která chce naše úsilí blokovat, nemůže počítat s naší pomocí.“¹⁷⁷

8.4 Evropa se rozděluje

Otázkou pomoci válkou zničeným územím v Evropě i v Asii, která osvobodili, se Spojenci zabývali již během války. S tím souvisela skutečnost, že koncem roku 1943 vznikla v USA Správa spojených národů pro pomoc a obnovu (United Nations Relief and Rehabilitation Administration – UNRRA), jež začala od roku 1944 zásobovat osvobozená území v Evropě a v Číně. Podíl USA na chodu této organizace byl od počátku klíčový, v letech 1944–1948 dosáhl 73 %.¹⁷⁸

Stěžejní politickou a ekonomickou otázkou se stala budoucnost okupovaných území – zejména Německa a Japonska. Zatímco Japonsko spadalo pod kontrolu americké armády, situace Německa, rozděleného mezi čtyři vítězné velmoci, byla komplikovanější. Okupační mocnosti si byly vědomy stěžejního postavení Německa pro vývoj v Evropě a zásadní důležitosti jeho politické a hospodářské obnovy. Již počátkem května 1947 přiblížil Kennan prozatímní představu o podílu Spojených států amerických o tom, jak by měla probíhat.¹⁷⁹

Nabídka pomoci z Plánu evropské obnovy byla určena i Sovětskému svazu a zemím východní Evropy s tím, že podmínkou poskytnutí této pomoci Sovětskému svazu je zveřejnění údajů o jeho ekonomické situaci. Riziko nepřijetí tak bylo přeneseno na hlavní sovětské protagonisty. Ti také – ústy ministra zahraničí Vjačeslava M. Molotova – nabídku odmítli s odůvodněním, že zveřejnění hospodářské bilance Sovětského svazu by mohlo ohrozit jeho národní bezpečnost. Stalo se tak na schůzce ministrů zahraničí Anglie, Francie a Sovětského svazu – Bevina, Bidaulta a Molotova – v Paříži na přelomu června a července 1947, již předcházela dvoustranná tajná jednání francouzského a britského ministra zahraničí. Sovětský ministr zahraničí Molotov, který byl na tuto schůzku posléze přizván a do Paříže přicestoval s početnou delegací sovětských expertů, nakonec konferenci demonstrativně opustil.¹⁸⁰ Francie a Británie poté vybídlly všechny evropské země s výjimkou Frankova Španělska k účasti na

¹⁷⁶ JACKSON, Scott, *Prologue to the Marshall Plan: The Origins of the American Commitment for a European Recovery Program*, in: *The Journal of American History*, Vol. 65, No. 4, March 1979, s. 1043.

¹⁷⁷ LUŇÁK, P., c. d., s. 79–81.

¹⁷⁸ KRÁTKÝ, K., c. d., s. 284.

¹⁷⁹ NÁLEVKA, Vladimír, *Studená válka*, Praha 2003, s. 21.

¹⁸⁰ ROBERTS, Geoffrey, *Moscow and the Marshall Plan: Politics, Ideology and the Onset of the Cold War, 1947*, in: *Europe–Asia Studies*, Vol. 46, No. 8, *Soviet and East European History*, 1994, s. 1371.

Marshallově plánu. Sovětský svaz pak rychle zakročil vůči Československu, Finsku a Polsku, které měly o Marshallův plán zájem.¹⁸¹ Z tohoto hlediska je Marshallův plán¹⁸² nahlížen jako jeden ze spouštěčů procesu sjednocování západní Evropy a zároveň rozdělení světa.¹⁸³

Pařížské konference, která se uskutečnila asi o dva týdny později, se zúčastnilo šestnáct evropských států – Velká Británie, Francie, Itálie, Nizozemsko, Řecko, Rakousko, Belgie, Lucembursko, Dánsko, Norsko, Turecko, Irsko, Švédsko, Portugalsko, Švýcarsko a Island.¹⁸⁴ Výsledkem této konference se stalo ustavení Výboru pro evropskou hospodářskou spolupráci, jehož prostřednictvím byla 21. září 1947 podána žádost Spojeným státům americkým o poskytnutí pomoci v celkové výši 29 miliard dolarů.¹⁸⁵ Luňák uvádí, že od 3. dubna 1948, kdy byl Marshallův plán schválen Kongresem, dosáhla celková částka k datu přičlenění zbylých fondů k rozpočtu určenému pro evropskou obranu, tedy k 30. červnu 1951, celkové výše 12,97 miliardy dolarů.¹⁸⁶

Americká pomoc Evropě zahrnovala zejména dodávky průmyslového zboží, polotovary, suroviny a potravinové a zemědělské přebytky. Menší část pomoci obsahovala i přímé finanční půjčky.¹⁸⁷ Státy podílející se na americkém programu obnovy založily v dubnu 1948 Organizaci pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC), která měla odpovídat za koordinaci amerických dodávek v rámci Marshallova plánu.¹⁸⁸ Díky Plánu evropské obnovy se USA podařilo hospodářsky oživit západní Evropu a zadržet sovětskou expanzi. Zároveň se však utvrdilo rozdělení Evropy na západní a na sovětskou zónu.¹⁸⁹

9. Zaostrěno na bezpečnost

9.1 Dunkerque, Západní unie – Bruselský pakt

Zatímco Marshallův plán se stal řešením hospodářské situace západní Evropy, ohledně její bezpečnosti panovaly obavy. S tím souvisela iniciativa ministrů zahraničí Francie a Velké Británie Bidaulta a Bevina, kteří již během roku 1947 diskutovali možnost vojenské spolupráce mezi západní Evropou a Spojenými státy, což bylo dáno rostoucím strachem Západu ze Sovětů.

¹⁸¹ Nálevka, V., c. d., s. 22.

¹⁸² JUNKER, Detlef – GASSERT, Philipp – MAUSBACH, Wilfried – MORRIS, David B., *The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990: A Handbook, Volume 1: 1945–1968*, New York 2010, s. 73.

¹⁸³ LADRECH, Robert – WEGS, Robert J., *Evropa po roce 1945*, Praha 2002, s. 26.

¹⁸⁴ KRÁTKÝ, K., c. d., s. 319.

¹⁸⁵ Nálevka, V., c. d., s. 22–23.

¹⁸⁶ LUŇÁK, P., c. d., s. 87.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 23.

¹⁸⁸ SKŘIVAN, A., c. d., s. 136.

¹⁸⁹ Nálevka, V., c. d., s. 23.

Se stoupajícími obavami ze sovětské hrozby naopak klesal strach z revanšistických snah¹⁹⁰ poraženého Německa.¹⁹¹

První kroky k alianci učinili Britové společně s Francouzi v březnu 1947 v Dunkerque uzavřením britsko-francouzské smlouvy o vzájemné pomoci v případě napadení. Ujednání však mělo charakter spíše obranné smlouvy proti Německu než proti Sovětskému svazu, její vznik ovlivnil i koncept tzv. třetí síly¹⁹², dle něhož se Evropa stala prostředníkem mezi supervelmocemi. Dá se tvrdit, že smlouva z Dunkerque měla představovat jakousi pomyslnou základnu širšího bezpečnostního rámce, jehož součástí by se staly i Spojené státy.¹⁹³

Zásadní roli v tehdejší době hrála vnitřní situace ve Francii zmítané v roce 1947 vlnou občanské neposlušnosti a stávkami podněcovanými komunisty. Vládnoucí koalice proto hledala pomoc v užší bezpečnostní spolupráci se Spojenými státy, Velkou Británií a s dalšími západoevropskými zeměmi. Této záminky také využil britský ministr zahraničí Bevin k tomu, aby oslovil amerického státního tajemníka Marshalla kvůli poskytnutí americké vojenské podpory proti sovětskému nebezpečí.¹⁹⁴ Bevin, který považoval Marshallův plán za podstatný z ekonomického hlediska, se zabíral plány na vytvoření západního demokratického bezpečnostního systému, jehož členy by kromě Francie, Spojených států amerických a Velké Británie byly i země Beneluxu a Skandinávie, Itálie, Řecko a snad i Portugalsko. Myslel i na Španělsko a okupované západní Německo, přičemž i tyto země se měly stát členy nově vznikající aliance, jež měla být zaštitěna Spojenými státy a britskými dominii.¹⁹⁵ S tím souvisel i záměr vytvořit tzv. Západní unii, který Bevin představil v dolní sněmovně začátkem roku 1948. Avšak v důsledku toho, že v některých západoevropských zemích (Belgie, Francie) měla koncepce tzv. třetí síly velmi silnou podporu, ve své řeči Bevin vůbec nezmínil roli Spojených států amerických.¹⁹⁶

V únoru 1948 proběhl v Československu komunistický převrat¹⁹⁷, který šokoval celý západní svět. Právě tato událost značně oslabilu koncepci tzv. třetí síly a donutila je

¹⁹⁰ KRIEGER, Wolfgang, *Was General Clay a Revisionist? Strategic Aspects of the United States Occupation of Germany*, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 18, No. 2, April 1983, s. 177.

¹⁹¹ LUŇÁK, P., c. d., s. 88–89.

¹⁹² KOVÁŘ, Martin – HORČIČKA, Václav, *Dějiny evropské integrace I*, Praha 2005, s. 53.

¹⁹³ Tamtéž, s. 53.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 53–54.

¹⁹⁵ LUŇÁK, P., c. d., s. 89.

¹⁹⁶ KOVÁŘ, M. – HORČIČKA, V., c. d., s. 54.

¹⁹⁷ LUNDESTAD, Geir, *Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945–1952*, in: *Journal of Peace Research*, Vol. 23, No. 3, September 1986, s. 267.

usilovat o partnerství se Spojenými státy americkými.¹⁹⁸ Nesmíme však zapomenout na důležitý fakt, že zatímco pro západoevropské země by alianční dohoda s USA znamenala další z důležitých spojeneckých ujednání, pro Spojené státy by se jednalo o změnu kurzu jejich jedno a půl století trvajících zahraničněpolitického izolacionistického směřování. Nelze tedy nezmínit, že prosadit v Kongresu spojenectví se státy západní Evropy znamenalo odrazit útoky izolacionistů¹⁹⁹. Ti argumentovali tím, že západoevropské státy by měly převzít iniciativu.²⁰⁰

9.2 Na cestě k NATO

Nutnost podnítit evropskou iniciativu v otázkách bezpečnosti vedla Francii, Velkou Británii a země Beneluxu 17. března 1948 v Bruselu k podepsání Smlouvy o ekonomické, sociální a kulturní spolupráci a kolektivní sebeobraně. Podpisem vznikl tzv. Bruselský pakt a současně i struktura zvaná Západní unie²⁰¹, jejíž součástí byly výbory pro hospodářské, kulturní, vojenské a sociální otázky. Bruselský pakt, uzavřený na padesát let, byl poněkud přežile koncipován jako obrana hlavně proti Německu, avšak myslel i na další hrozby – včetně té sovětské.²⁰²

Vznikem Bruselského paktu mělo být vyhověno Spojeným státům, aby iniciativa vzešla od západní Evropy. Avšak proti Trumanově administrativě stály izolacionistické síly, jež se domnívaly, že bezpečnostní garance, kterou skýtá Organizace spojených národů, je dostatečná; v poválečném světě se OSN stala pro mnoho vlivných politiků zosobněním rooseveltského světového uspořádání. Zásadní obrat představovala tzv. Vandenbergova rezoluce²⁰³, pojmenovaná po svém autorovi, předsedovi amerického senátního výboru pro zahraniční styky Arthuru Vandenbergovi, která doporučovala vládě USA účast v organizacích prospěšných americké národní bezpečnosti, a to i mimo západní polokouli. Nyní mohlo být jednáno o americké účasti na zajištění evropské bezpečnosti.²⁰⁴ Americký Senát rezoluci přijal v červnu 1948.

¹⁹⁸ KOVÁŘ, M. – HORČIČKA, V., c. d., s. 54.

¹⁹⁹ WEISSMAN, Alexander D., *Pivotal Politics—The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy*, in: *The History Teacher*, Vol. 47, No. 1, November 2013, s. 113.

²⁰⁰ LUŇÁK, P., c. d., s. 89.

²⁰¹ Tamtéž, s. 93.

²⁰² KOVÁŘ, M. – HORČIČKA, V., c. d., s. 54–55.

²⁰³ LUŇÁK, P., c. d., s. 94.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 93–94.

Počátek berlínské blokády²⁰⁵ v červnu 1948 vedl k růstu mezinárodního napětí, které přispělo ke zrychlení vzniku severoatlantické koalice. Září přineslo rozhodnutí o vytvoření obranného spolku proti Sovětskému svazu. Na podzim pokračovala jednání vedoucí ke vzniku Organizace Severoatlantické smlouvy. Bylo potřeba blíže specifikovat počet členských států a další různé závazky. Kromě Francie, Velké Británie, Belgie, Lucemburska a Nizozemska, jež podepsaly Bruselský pakt, se dle názoru amerických státníků mělo stát součástí vznikající organizace i Portugalsko (vlastnilo strategicky důležité Azorské ostrovy), Island a Dánsko (vlastnilo strategicky významné Grónsko). Velká Británie prosazovala Norsko a Francie trvala na účasti Itálie, jejíž břehy však nebyly omývány Atlantikem, což způsobovalo komplikace. Nakonec však Itálie v roce 1949 byla přijata do NATO a Turecko s Řeckem následovaly v roce 1952.²⁰⁶

Spojenecké závazky představovaly zásadní předmět velké debaty. Zatímco Spojené státy preferovaly volné spojenectví po vzoru Meziamerické smlouvy o vzájemné pomoci z 2. září 1947, která definovala povinnost pomoci napadenému spojenci jen velmi neurčitě, usilovaly evropské státy o to, aby se USA staly členy Západní unie, čímž by se zavázaly, že automaticky vojensky pomohou napadenému členskému státu. Nakonec bylo dosaženo kompromisního řešení, které bylo vtěleno do pátého článku Severoatlantické smlouvy.²⁰⁷ Útok na jednu nebo více členských zemí Organizace severoatlantické smlouvy (North Atlantic Treaty Organisation – NATO) byl označen za útok proti všem; článek 51 Charty OSN pak opravňoval tyto země k akci, jakou bude smluvní strana považovat za nutnou, včetně použití ozbrojené síly. K ratifikaci Severoatlantické smlouvy došlo 4. dubna 1949 v Constitution Hall ve Washingtonu, smlouvu podepsali zástupci dvanácti států – Spojených států amerických, Kanady a Velké Británie, Francie, Itálie, zemí Beneluxu, Norska, Dánska, Islandu a Portugalska. Washingtonská smlouva se stala základem Severoatlantické aliance.²⁰⁸

10. Kritický rok 1948

10.1 Haag a Londýnské dohody

Začátkem května 1948 se Konrad Adenauer, který měl za sebou další těžkou životní zkoušku – nedávné úmrtí své druhé ženy Gussi, sužované poslední roky závažným krevním

²⁰⁵ SHLAIM, Avi, *Britain, the Berlin Blockade and the Cold War*, in: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944–), Vol. 60, No. 1, Winter 1983–1984, s. 1.

²⁰⁶ KOVÁŘ, M. – HORČIČKA, V., c. d., s. 57.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 57–58.

²⁰⁸ LUŇÁK, P., c. d., s. 98–99.

onemocněním,²⁰⁹ – poprvé objevil na mezinárodní politické scéně. Vedl delegaci křesťanských demokratů na prvním Evropském kongresu v Haagu. Uspořádání této konference bylo jedním z nejmarkantnějších projevů integračních snah usilujících o sjednocení kontinentu a o vybudování „evropské jednoty“. Četné nevládní organizace, jež se této iniciativy chopily, získaly do svých řad i mnohé významné evropské politiky, a tak se na kongresu v Haagu sešla doslova plejáda rozdílných osobností – vůdce britských konzervativců Winston Churchill, někdejší francouzský socialistický premiér Léon Blum, italský křesťanskodemokratický ministerský předseda Alcide de Gasperi či belgický socialista Paul-Henri Spaak. Celkem haagský kongres uvítal více než osm set účastníků ze šestnácti zemí²¹⁰, byli přítomni i pozorovatelé z USA a Kanady.²¹¹

Zahajovací řeč přednesl čestný předseda kongresu Churchill, jenž již v září 1946 v Curychu pronesl projev, v němž vybídl evropské země k vytvoření Spojených států evropských, přičemž v Haagu srdečně přivítal německou delegaci: „Pro Evropské hnutí znamená německý problém obnovu německého ekonomického života a oživení proslulosti německého národa, aniž by se jeho sousedé či my sami vydávali všanc obnovení či prosazení jeho vojenské moci, jež nám způsobila trvalé jizvy.“²¹² Tato slova zapůsobila na Adenauera do té míry, že vyslovil Churchillovi vděčnost, i když vzhledem k postavení poválečného Německa k tomu využil prostředníka. Adenauer měl ovšem ke spokojenosti s průběhem haagského kongresu vícero důvodů. Setkal se zde i s Richardem hrabětem Coudenhove-Kalergim, představitelem panevropských snah, jimž byl Adenauer nakloněn již od dvacátých let.²¹³ Ocenil apel na svolání „Evropského shromáždění“, na vypracování evropské Listiny lidských práv a na zřízení evropského soudního dvora a přivítal odmítnutí internacionalizace Porúří. Nejvíce se pak ztotožnil se závěrem jednání, kdy zazněla idea, o jejíž naplňování se celým svým úsilím zasazoval – že totiž budoucnost Německa, které svoji účast na evropské integraci považovalo za cestu k dosažení respektu ostatních zemí a plné rovnoprávnosti s nimi,²¹⁴ spočívá v jeho začlenění do rámce evropské federace.²¹⁵

V červnu 1948 byly zveřejněny tzv. Londýnské dohody, významný dokument, který vzešel z jednání zástupců Francie, Spojených států amerických a Velké Británie na dubnové

²⁰⁹ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 255.

²¹⁰ Tamtéž, s. 261.

²¹¹ KOVÁŘ, M. – HORČIČKA, V., c. d., s. 61–62.

²¹² WILLIAMS, Ch., c. d., s. 262.

²¹³ SKŘIVAN, A., c. d., s. 137.

²¹⁴ KOVÁŘ, M. – HORČIČKA, V., c. d., s. 60.

²¹⁵ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 262.

konferenci v Londýně. Jednalo se o tři doporučení – založení Mezinárodního úřadu pro Porúří s německou účastí, vydání Okupačního statutu vojenskými guvernéry, v němž měly být definovány zbývající pravomoci pro schválení nové ústavy, a vznik ústavodárného Národního shromáždění. Činnost Mezinárodního úřadu pro Porúří měla spočívat v přerozdělování výroby oceli a uhlí mezi země západní Evropy, s čímž Adenauer zásadně nesouhlasil. Takovýto krok považoval za přímý protimluv Marshallova plánu.²¹⁶ Navíc se obával, že by zřízení úřadu mohlo podnítit nacionalistické a provýchodní nálady mezi německým obyvatelstvem zklamaným politikou Západu. „Londýnská doporučení jsou katastrofální. Versailleská smlouva je proti tomu procházkou růžovým sadem,“ komentoval závěry dohod týkající se Porúří v soukromé korespondenci.²¹⁷ Prohlášení, v němž se spolu s ostatními stranickými vůdci CDU vymezil vůči úřadu pro Porúří, však Spojenci nakonec neakceptovali.²¹⁸ Nicméně byly to právě Londýnské dohody, které pomohly bezprostředně nastartovat proces formování státu výsostně prozápadního.

10.2 Otevřená konfrontace

Americké působení v Evropě čím dál víc zneklidňovalo sovětskou vládnoucí garnituru, neboť Stalin stále doufal v sovětizaci celého Německa. Avšak napjatá atmosféra, která v vládla v politbyru po přijetí Londýnských doporučení a v době, kdy oficiální sovětská strana SED (Sjednocená socialistická strana Německa) ve východní okupační zóně ztrácela podporu, vedly k tomu, že se Stalin rozhodl pro radikální postup.²¹⁹

Již od počátku roku 1948 se západní spojenci setkávali s přibývajícím komplikacemi na přístupových cestách do Západního Berlína, dokonce také se stavbou protitankových překážek. Nakonec se tyto problémy vystupňovaly do takové míry, že představitelé americké okupační zóny v Německu trvali na tom, aby americká vláda dala souhlas s vysláním ozbrojeného konvoje do Berlína, jenž by eliminoval protitankové překážky. Toto americká administrativa striktně odmítla, neboť za žádnou cenu nemělo dojít k tomu, aby USA byly označeny za agresora. Nakonec se jediným krokem, k jehož realizaci americká a britská vláda přistoupily, stalo zřízení tzv. malého leteckého mostu pro dopravu vojenského personálu.²²⁰

²¹⁶ Tamtéž, s. 262–263.

²¹⁷ ADENAUER, Konrad – MENSING, Hans Peter – MORSEY, Rudolf – SCHWARZ, Hans-Peter, *Briefe 1947–1949*, Berlin 1984, s. 272.

²¹⁸ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 263.

²¹⁹ DURMAN, K., c. d., s. 284–285.

²²⁰ Tamtéž, s. 285.

V dubnu 1948 došlo ke kolizi na letišti Gatow mezi britským transportním letadlem a sovětskou stíhačkou. Při střetu zemřelo čtrnáct Britů a sovětský pilot. Napětí mezi Sověty a západními spojenci se dále stupňovalo; po několikahodinové hádce opustil 16. června 1948 sovětský zástupce Spojenecké velitelství a tím ochromil grémium jako kontrolní orgán čtyř mocností pro Berlín.²²¹

Rostoucí napětí vyvrcholilo kolem otázky měnové reformy²²². Zatímco naprostá většina evropských zemí měnovou reformu prodělala, v Německu stále platily východní inflační marky. Dne 18. června 1948 vešlo ve známost zavedení nové marky (Deutsche Mark) v západních zónách, přičemž západní spojenci přislíbili, že Západní Berlín není součástí reformy.²²³ Avšak Sověti reagovali požadavkem, aby v západních zónách Berlína platila nová východoněmecká marka. Západní spojenci na to odpověděli zavedením západoněmecké marky i do západních sektorů Berlína. Ta byla tištěna ve Washingtonu a velice připomínala americký dolar, což je interpretováno jako jeden z projevů amerikanizace západní části Německa.²²⁴ Na toto rozhodnutí reagovali Sověti odvetou, přičemž si jako rukojmí vzali více než dva miliony obyvatel Západního Berlína: zastavili zbývající železniční a vodní dopravu i dodávky elektriny²²⁵ do Západního Berlína a zahájili jeho totální blokádu s cílem vyhladovět jej a donutit západní velmoci k přijetí sovětských požadavků.

10.3 Blokáda Berlína

Při rozhodnutí zahájit blokádu Berlína Stalin nepočítal s vojenským střetem, nýbrž s tím, že západní spojenci ustoupí. Avšak americká administrativa rozpoznala v Stalinově jednání zavražďovací manévry: kdyby byl chtěl Západní Berlín zcela odříznout, přerušil by i leteckou dopravu, ta však stále fungovala. Západní spojenci se proto domnívali, že Stalinovi jde o to oslabit účinky Plánu evropské obnovy.²²⁶ Zásobování západní části Berlína, který se stal ostrovem zcela zablokovaným sovětskou okupační mocí, bylo od 24. června 1948 dostupné jen vzduchem. V důsledku toho začal jeden z největších úspěchů v historii letectví – „vzdušný most“. Hnací silou celé akce byl vojenský guvernér americké okupační zóny generál Lucius

²²¹ BENZ, W., Auftrag..., s. 319.

²²² TURNER, Ian, *Great Britain and the Post-War German Currency Reform*, in: *The Historical Journal*, Vol. 30, No. 3, September 1987, s. 685.

²²³ DURMAN, K., c. d., s. 285–286.

²²⁴ WILLETT, R., c. d., s. 11.

²²⁵ BENZ, W., Auftrag..., s. 319–320.

²²⁶ DURMAN, K., c. d., s. 286.

Clay.²²⁷ Nejenže donutil během pravidelných telefonních konferencí s Washingtonem politiky zaujmout pevné stanovisko vůči Berlínu, ale slíbil také primátorovi západního Berlína Ernstu Reuterovi, že západní spojenci udělají vše pro to, aby zásobovali Berlíňany potravinami a ostatními nezbytnostmi.²²⁸

Uzavřený Berlín se stal během následujících měsíců symbolem obrany svobody a demokracie. Zatímco západní mocnosti posílaly protestní nóty do Moskvy a západní Berlíňané na demonstracích vyjadřovali svou vůli vytrvat, zdokonalovaly americké a britské letecké síly své operace a vzlétávaly z devíti letišť v západním Německu s potravinami, uhlím, stroji a s ostatními věcmi denní potřeby do Berlína. Letecký most byl velmi nákladný, avšak prezident Truman se nenechal odradit a postaral se o to, že dopravní letadla přistávala v Berlíně v třiminutových intervalech a po spěšném vyložení se vracela zpět pro další dodávky. Při „velikonoční přehlídce“ v dubnu 1949 bylo během dvaceti čtyř hodin transportováno do obleženého města 1 398 lety 12 940 tun potravin a materiálů.²²⁹

Truman rovněž nařídil posílit letecký most a vyslat do Německa dvě eskadry atomových bombardérů, přičemž bomby zůstaly ve Spojených státech, jako signál, že Spojené státy jsou připraveny bojovat.²³⁰ Stalin nakonec musel začít ustupovat. V lednu 1949 v rozhovoru s americkým novinářem Kingsbury Smithem²³¹ navrhl ukončit berlínskou blokádu pod podmínkou, že bude upuštěno od myšlenky vytvořit západoněmecký stát. Zmírňování Stalinových postojů se projevilo i tím, že ministra zahraničí Molotova nahradil Andrejem Januarjevičem Vyšinským. Začátkem května 1949 během zasedání Rady ministrů zahraničních věcí v Paříži bylo domluveno ukončení berlínské blokády, k němuž pak došlo 12. května 1949 po dohodě čtyř velmocí. Západ mohl oslavit své vítězství – za čtrnáct měsíců proběhlo 277 804 letů, přičemž bylo dopraveno 2 326 000 tun potravin a dalších zásob.²³²

11. Vznik Spolkové republiky Německo

11.1 Základní zákon

Města Koblenz a Frankfurt nad Mohanem se začátkem července 1948 stala místem důležitého setkání představitelů spolkových zemí tří západních okupačních zón. Jejich vojenství

²²⁷ EISENBERG, C. W., c. d., s. 412–413.

²²⁸ BENZ, W., Auftrag..., s. 320–321.

²²⁹ Tamtéž, s. 321.

²³⁰ DURMAN, K., c. d., s. 286.

²³¹ JESSUP, Philip C., *Park Avenue Diplomacy—Ending the Berlin Blockade*, in: *Political Science Quarterly*, Vol. 87, No. 3, September 1972, s. 378.

²³² DURMAN, K., c. d., s. 287–288.

guvernéri zde jednali s předsedy jednotlivých vlád o nutnosti rozdělení Německa – založení jednoho státu v západní a druhého ve východní části –, které bylo za současné situace již nevyhnutelným krokem, a předali jim písemná pověření k založení západoněmeckého státu²³³, tzv. Frankfurtské dokumenty.^{234,235} Zástupci jednotlivých spolkových zemí přitom vnímali jako největší problém fakt, že ústava, která by byla určena pro tři západní zóny, by dále upevnila rozdělení Německa, jemuž do budoucna chtěli zabránit. Dohodli se proto, že nová ústava bude už svým názvem předjímat fakt dočasnosti rozdělení země a že její platnost potrvá jen do doby znovusjednocení Německa. O měsíc později navázalo na jejich jednání zasedání ústavních odborníků na jezeře Chiemsee u Mnichova. Londýnská doporučení, aby byla vypracována ústava nově vznikajícího západoněmeckého státu, založeného na zásadách federativnosti a zaručujícího práva jednotlivých spolkových zemí, s garancí centrální vládní moci, začala dostávat konkrétní podobu. Z jednání vzešel návrh nové ústavy označené jako Základní zákon.²³⁶

Na 1. září 1948 bylo do Bonnu svoláno ústavodárné shromáždění, tzv. Parlamentární rada. Zúčastnilo se jí dvacet sedm zástupců CDU/CSU, dvacet sedm členů SPD, pět liberálů, dva zástupci Centra a dva komunisté. Předsedou Hlavního výboru se stal člen SPD a přední expert na ústavní právo profesor Carlo Schmid a předsedou celé Parlamentární rady byl zvolen Konrad Adenauer. Předsednická funkce, vnímaná především jako čestná, se měla pro Adenauera stát především důstojným završením jeho celoživotního politického a společenského angažmá; prostor pro konkrétní kroky měl tak být dán především profesoru Schmidovi, a tím i SPD.

Ovšem Adenauer se oproti očekávání sociálních demokratů okamžitě chopil nových možností, jež mu takové jmenování přinášelo, a využil je pro posílení svého vlivu – nyní mohl oficiálně jednat přímo s vojenskými guvernéry – a k prezentaci své osoby i mimo britskou zónu.²³⁷ V tomto úsilí mu velmi pomáhal blízký spolupracovník, k Adenauerovi vždy loajální Herbert Blankenhorn. Tento o generaci mladší diplomat s bohatými zahraničněpolitickými zkušenostmi, které Adenauerovi zpočátku chyběly, se stal

²³³ BRACHER, Karl Dietrich – ESCHENBURG, Theodor – FEST, Joachim C. – JÄCKEL, Eberhard, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, Bd. 1: ESCHENBURG, Theodor, *Jahre der Besatzung 1945–1949*, Stuttgart, Wiesbaden 1983, s. 461.

²³⁴ MÄRZ, Peter, *Dokumente zu Deutschland 1944–1994*, 2. Aufl., München 2000, s. 79–80.

²³⁵ WOLFRUM, E., c. d., s. 33.

²³⁶ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, [cit. 2019-07-29]. Dostupné z WWW: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=033207ec-8f6e-a223-5f39-6f7d5c42155b&groupId=252038.

²³⁷ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 264–265.

Adenauerovou „pravou rukou“. Adenauer ho jmenoval generálním sekretářem CDU v britské zóně a poté, již jako předseda Parlamentární rady, svým soukromým tajemníkem. Byl to právě Blankenhorn, kdo Adenauera představil zahraničnímu tisku a pomohl Adenauerovi posílit i pozice ve vedení strany.²³⁸

Vznik ústavy byl provázen mnoha spory. Hlavním z nich se stal vztah mezi spolkovými zeměmi a ústřední vládou. Adenauer vyjádřil před delegací CDU své obavy, že kdyby se německý parlament inspiroval modelem Senátu Spojených států amerických, ve kterém každý stát bez ohledu na svoji rozlohu disponuje dvěma hlasy, mohlo by to při včlenění Berlína znamenat, že by SPD získala přirozenou většinu ve Spolkovém sněmu. Nakonec bez Adenauerova vědomí souhlasili zástupci CDU s kompromisem navrženým SPD, aby zástupci do Spolkové rady byli vybíráni zemskými vládami, ale jejich počet se řídil počtem obyvatel dané země.²³⁹

Dalším ohniskem sváru se stala otázka rozsahu působení vojenských guvernérů na průběh debat v rámci Parlamentární rady. Na rozdíl od Adenauerova stanoviska, že guvernéři by měli mít přehled o průběhu debaty, aby mohli souhlasit se Základním zákonem, byla SPD toho názoru, že západní spojenci se snaží prostřednictvím Adenauerovy osoby prosadit svoji představu podoby Základního zákona.²⁴⁰

Třetí bod neshod byl opět spjat s vojenskými guvernéry, kteří už v březnu 1949 předložený návrh ústavy zkritizovali kvůli tomu, že navrhovaná hranice finanční jurisdikce mezi spolkovými zeměmi a novou federální vládou neodpovídá direktivám západních vlád v duchu Londýnských dohod. V reakci na to zástupci SPD namítli, že západní spojenci mají vlastní program. Z této ostré diskuse vznikla další mimořádná krize, jež málem vedla k ukončení činnosti Parlamentární rady. Nakonec museli vojenští guvernéři ustoupit.²⁴¹

Posledním místem třenic byla volba hlavního města nově se rodící Spolkové republiky Německo. Hlavní město bylo myšleno jako provizorium do doby, než dojde opět ke sjednocení země. Při rozhodování mezi Frankfurtem nad Mohanem, kde sídlilo mnoho bizonálních úřadů a který prosazovala SPD, a Bonnem, jenž za hlavní město navrhovala CDU, padla nakonec – 10. května 1949²⁴² – volba na Bonn, a Adenauer udělal vše pro to, aby tento verdikt podpořil. Jak vyplývá z textu Adenauerova dopisu adresovaného vysokému britskému státnímu

²³⁸ KÖHLER, H., c. d., s. 479–480.

²³⁹ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 267–268.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 268.

²⁴¹ Tamtéž, s. 268.

²⁴² BRACHER, K. D. – ESCHENBURG, T. – FEST, J. C. – JÄCKEL, E., c. d., s. 516.

úředníkovi siru Williamu Strangovi, zasazoval se v této souvislosti o zřízení letiště v rýnsko-porúrské oblasti, nejlépe Kolíně n. Rýnem, které by sloužilo pro potřeby budoucí vlády v Bonnu.²⁴³ Rozhodujícím se stal britský příslib, jehož obdobu nemohli Američané ve Frankfurtu nabídnout: že totiž bonnská oblast bude uvolněna z britské zóny, aby se mohla stát autonomním územím pod německou suverenitou.²⁴⁴

11.2 Volby do Spolkového sněmu

Na 23. květen 1949 připadlo podepsání ústavy – Základního zákona, aktu se účastnili všichni tři vojenští guvernéři. Adenauer poté Základní zákon vyhlásil. Došlo tedy ke zrození Spolkové republiky Německo. Měla představovat provizorium do doby, než spolu s východní částí země vytvoří opět jednotný stát – v preambuli ústavy se Německo jednoznačně hlásilo k národní jednotě ve sjednocené Evropě. Adenauer ve své závěrečné řeči uvedl, že „naše dílo znamená významný příspěvek ke znovusjednocení německého národa“.²⁴⁵ Opak však měl být pravdou – Základní zákon sice zavedl zásadu jednotného Německa, avšak šance na sjednocení se zmenšila, neboť tento dokument se stal ústavou nově vzniklé Spolkové republiky Německo. Adenauer byl spokojen, za stávající politické konstelace měl spíše než jednotu země na zřeteli její demokratizaci a integraci do západních struktur.²⁴⁶

Zcela odlišně se vyvíjela situace ve východní – sovětské – zóně. Zde byla vytvořena Lidová rada, která vypracovala ústavu, kombinující prvky občanských ústav s požadavky dělnického hnutí, nicméně skutečné rozdělení moci a politická práva zásadám proklamovaným v ústavě neodpovídaly. Obojí bylo v rukou jedné strany. Pro stát, který vznikl 7. října 1949 pod názvem Německá demokratická republika (NDR), byla tato rozpolcenost po celou dobu jeho existence určujícím rysem. Rozdělení země bylo na dlouhou dobu završeno.²⁴⁷

Termín voleb do Německého spolkového sněmu, Bundestagu, byl vypsán na 14. srpen 1949. Z šestnácti politických stran se těchto voleb účastnily pouze CDU/CSU, FDP/DVP, KPD a SPD. Celkově se volilo do 402 mandátů, přičemž kromě výše uvedených stran kandidovalo ještě 70 bezpartijních uchazečů. Volbám předcházela tvrdá kampaň ze strany CDU/CSU i SPD, kdy se političtí protivníci vzájemně napadali a často lživě osočovali. Animosita mezi Adenauerem a Schumacherem se znovu vyostřila. Zatímco Adenauer obviňoval SPD ze

²⁴³ ADENAUER, K. – MENSING, H. P. – MORSEY, R. – SCHWARZ, H.-P., Briefe 1947–1949..., s. 367.

²⁴⁴ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 268–269.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 269.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 269.

²⁴⁷ WOLFRUM, E., c. d., s. 34.

spolupráce s komunisty ve východní okupační zóně a s britskými labouristy²⁴⁸, Schumacher nazýval Adenauera Lžinauerem (Lügenauer), napadal kapitalistické a klerikální zaměření CDU/CSU a kritizoval okupační mocnosti, především tu francouzskou.²⁴⁹

Avšak předtím, než došlo k volbám do Německého spolkového sněmu, v nichž bylo pro Adenauera nejdůležitější otázkou, zda bude Německo řízeno křesťansky, nebo socialisticky, bylo poraženo křesťansko-sociální křídlo CDU. Jádrem sporu, který nakonec vyústil v debaku levicově orientovaného křídla ve straně, byl protest jeho předáka Johannese Alberse proti tomu, že Ahlenský program nebyl vládnoucími politiky CDU brán v potaz ve své původní šíři, což samozřejmě byla pravda. Proti tomu však vystoupil Adenauer, který účelově oponoval, že stál „výhradně“ za Ahlenským programem. Výsledkem těchto debat se staly tzv. Düsseldorfské principy²⁵⁰ zveřejněné v půli července 1949, kterými CDU a CSU ve všech třech okupačních zónách přijaly program ekonomického liberalismu. Jeho koncepci vypracoval uznávaný ekonom, působící v Hospodářské radě někdejší Bizonie, Ludwig Erhard, který byl další z výrazných postav volební kampaně CDU a posléze se stal členem několika spolkových vlád.

Volební účast v srpnových volbách do Německého spolkového sněmu byla vysoká – z celkových 31,2 milionu oprávněných voličů jich hlasovalo 24,5 milionu, tedy 78,5 procenta. Nejvíce hlasů – 31 procent – získala CDU/CSU, za ní se umístila SPD s 29,2 procenta, FDP s 11,9 procenta a ostatní strany včetně nezávislých s 27,3 procenta hlasů.²⁵¹

Dne 7. září 1949 se ustavily obě komory západoněmeckého parlamentu, Spolkový sněm a Spolková rada, 12. září proběhla volba spolkového prezidenta, kterým se stal Theodor Heuss, a 15. září byl Konrad Adenauer zvolen spolkovým kancléřem.²⁵² Jeho volební vítězství bylo završeno většinou, která představovala jeden hlas: „... zvolen 202 hlasy ze 402, tedy většinou jediného hlasu, a to svého vlastního, jak klidně přiznal“.²⁵³ Ve vládním prohlášení zdůraznil spolkový kancléř výsadní právo Spolkové republiky Německo hovořit za všechny Němce²⁵⁴, tedy i za oněch 18 milionů Němců žijících v sovětské zóně, kde byla o měsíc později oficiálně založena NDR, aniž by byla respektována svobodná vůle jejích obyvatel.²⁵⁵ Poslání Spolkové

²⁴⁸ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 270.

²⁴⁹ WOLFRUM, E., c. d., s. 37–38.

²⁵⁰ Düsseldorfer Leitsätze über Wirtschaftspolitik, Landwirtschaftspolitik, Sozialpolitik, Wohnungsbau vom 15. Juli 1949, [cit. 2019-07-28]. Dostupné z WWW: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=e96f38a1-b923-a79e-c5a3-11569de3f64e&groupId=252038.

²⁵¹ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 270.

²⁵² ADENAUER, Konrad, Briefe über Deutschland 1945–1951, Berlin 1986, s. 86–87.

²⁵³ NOVÁK, Miloslav – ŠVANDELÍK, Jan, *Kancléř Adenauer*, Praha 1995, s. 55.

²⁵⁴ WOLFRUM, E., c. d., s. 41.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 42.

republiky Německo být mluvčím všeho německého lidu mělo platit do doby, než bude země opět jednotná.

11.3 Hlas pro kancléře

V době vzniku SRN bylo Konradu Adenauerovi 73 let a byl všeobecně vnímán jako starý pán (výmluvně o tom svědčí jeho přezdívky „stařec z Rhöndorfu“ či „Stary“). Mnozí jej proto považovali za reprezentativního kandidáta na prezidentskou funkci v novém státě, nikoli na nesmírně náročný post spolkového kancléře. Ostatně Adenauerovo předsednictví Křesťanskodemokratické unie v britské zóně jej neopravňovalo jednoznačně si nárokovat tuto funkci v rámci všech unijních organizací CDU, a tedy ani ucházet se z pozice předsedy vítězné volební strany o kancléřské křeslo v novém státě a o možnost sestavení vládní koalice. Přesto dokázal vyvinout systematické úsilí k tomu, aby tuto koalici vládních stran sestavil; upřednostnil přitom tzv. malou koalici, bez SPD, která programově zaujala místo v opozici.

Nebylo snadné přesvědčit své spolustraníky, natož odpůrce o tom, jak má nová vláda vypadat. A ještě nesnadnějším úkolem bylo stát se jejím kancléřem. Konrad Adenauer však použil již osvědčenou taktiku, v níž, jako již několikrát, hrál opět roli i jeho milovaný rhöndorfský dům. Právě sem pozval na 21. srpna 1949 k neformálnímu setkání s bohatým pohoštěním 26 stranických přátel, stoupců velkého i malého vládního uskupení²⁵⁶, mezi nimi i Franze Josefa Strausse z CSU²⁵⁷, aby se poradili o krocích, jež je třeba nyní, po volbách, uskutečnit. Adenauerovo důsledné trvání na koalici bez účasti SPD přitom představovalo zásadní pomyslnou dělicí čáru mezi přítomnými; nakonec se však přece jen podařilo většinu z nich přesvědčit, aby odmítli politiku SPD s jejím důrazem na plánované hospodářství a podpořili myšlenku koalice občanských stran tvořené zástupci CDU (Christlich Demokratische Union, Křesťanskodemokratická unie), CSU (Christlich-Soziale Union, Křesťansko-sociální unie), FDP (Freie Demokratische Partei, Svobodná demokratická strana) a DP (Deutsche Partei, Německá strana). Její prosazení pak Adenauer považoval nejen za zásadní přínos rhöndorfské konference, jak bylo setkání později označeno, ale i za jeden ze svých nejdůležitějších životních úspěchů.²⁵⁸

²⁵⁶ WENGST, Udo, *Auftakt zur Ära Adenauer: Koalitionsverhandlungen und Regierungsbildung 1949*, Düsseldorf 1985, s. 33–41.

²⁵⁷ STRAUSS, Franz Josef, *Die Erinnerungen*, Berlin 1989, s. 115.

²⁵⁸ SCHWARZ, Hans-Peter – EBERHARD, Jäckel – BRACHER, Karl D., *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland: Gründerjahre der Republik: 1949–1957*, Band 2, *Die Ära Adenauer*, Stuttgart 1981, s. 32.

Překvapením pro většinu přítomných bylo Adenauerovo vyslovení se pro vlastní kandidaturu na křeslo kancléře. Argumentoval přitom nejen svými zkušenostmi z doby působení ve státní správě, ale též svým zdravotním stavem, který měl zůstat, dle tlumočeného vyjádření Adenauerova osobního lékaře, pro nejbližší dva roky uspokojivý natolik, aby se mohl náročného úkolu ujmout. Ani sám budoucí kancléř v tuto chvíli nemohl tušit, že se onen čas protáhne na dlouhých čtrnáct let maximálního nasazení a vypětí v čelné státnické funkci. V danou chvíli se rozhodovalo o všem a závěrečné, byť někdy i překvapené a rozpačité, přitakání Adenauerově návrhu postavit se do čela vlády mělo pro Adenauera a pro budoucnost jeho země zásadní význam.²⁵⁹

Slavnostní přísaha nové spolkové vlády se konala 20. září 1949, tehdy také Konrad Adenauer přednesl své první vládní prohlášení²⁶⁰, v němž poukázal na nutnost rozdělení Německa po dobu, dokud budou trvat rozpory mezi velmocemi, a zdůraznil přesvědčení, že země náleží do západoevropského kulturního okruhu. Hned následující den došlo k první oficiální návštěvě spolkového kancléře a nové vlády v sídle Spojenecké vysoké komise na Petersbergu, kde Adenauer převzal Okupační statut²⁶¹, který jednotlivým spolkovým zemím i republice jako celku přiznával plnou moc zákonodárnou, výkonnou i soudní, nicméně třem západním mocnostem ponechával řadu práv týkajících se zahraniční politiky, bezpečnosti, reparací, demilitarizace a dodržování dalších zákazů a nařízení v nově se rodícím německém státě. Bylo tedy přirozené, že jedním z primárních úkolů vlády se stane snaha o jeho revizi.²⁶²

Idea, kterou Adenauer symbolicky demonstroval při samotném aktu převzetí zásadního dokumentu, kdy záměrně vstoupil na slavnostní červený koberec vyhrazený vysokým komisařům, aby tak vyjádřil přání SRN stát se rovnoprávným členem západoevropského společenství, měla záhy začít nabývat konkrétních rysů. O dva měsíce později se již vztah mezi SRN a spojenci začal odvíjet na jiné, rovnocennější úrovni, jejímž výrazem se stala tzv. Petersberská dohoda²⁶³ umožňující SRN navazovat konzulární styky a zapojovat se do

²⁵⁹ WENGST, U., c. d., s. 33–41.

²⁶⁰ 20. September 1949: Regierungserklärung des Bundeskanzlers vor dem Deutschen Bundestag, [cit. 2019-07-31]. Dostupné z WWW: <https://www.konrad-adenauer.de/quellen/erklarungen/1949-09-20-regierungserklaerung>.

²⁶¹ 8. April 1949: Besatzungsstatut, veröffentlicht am 12. Mai 1949 durch die Militärgouverneure und Oberbefehlshaber der drei Westzonen, [cit. 2019-07-29]. Dostupné z WWW: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=f7263e3e-2cb8-bc71-8487-6fc7b7e1746b&groupId=252038.

²⁶² WOLFRUM, E., c. d., s. 42–43.

²⁶³ Petersberger Abkommen 22. November 1949, [cit. 2019-07-31]. Dostupné z WWW: <https://www.konrad-adenauer.de/politikfelder/deutschlandpolitik/petersberger-abkommen>.

mezinárodních organizací. Země stála na prahu nové éry, která vstoupila do dějin jako Adenauerova.²⁶⁴

12. Závěr

Poválečné období v Německu a v jeho rámci činnost Konrada Adenauera přestává tato bakalářská práce sledovat ve chvíli, která se stala pro Německo začátkem nové dějinné epochy. Doslova jako bájný Fénix z popela se začal na místě zničené země, zdevastované fyzicky i morálně nacismem a strašlivou válkou, kterou vyvolal, formovat během let 1945–1949 zárodek nového státu, jehož ambice měly být naplněny v duchu demokracie, svobody a respektovaného postavení v rámci západního společenství. S tímto úsilím, které bylo v prvním kroku završeno vznikem západoněmeckého státu, je neodmyslitelně spjata jméno jeho prvního spolkového kancléře Konrada Adenauera.

V závěrečné kapitole této práce se tedy logicky nabízí několik otázek, na něž se pokusím odpovědět. Tou první a nejdůležitější je, jak přispěl Konrad Adenauer ke vzniku Spolkové republiky Německo a v čem spočívá jeho zásadní role v tomto procesu. Je možné spekulovat rovněž o tom, zda by jiná osobnost dokázala za stejných výchozích podmínek poválečného Německa rozděleného do čtyř okupačních zón vítězných mocností a ve vyostřujících se mezinárodních poměrech počínající studené války postupovat tak strategicky, promyšleně a vytrvale k dosažení vytyčeného cíle, jako to činil on, zda byla schůdná i jiná cesta konstituování nového státu založeného na demokratických principech a myšlenkách federalismu a s nadějí na rovnoprávnou integraci do západoevropského prostoru.

V první části práce, po stručném nastínění situace, v níž se na konci války nacházelo zničené Německo, a po krátkém exkurzu do období probíhajících jednání válečných konferencí tzv. Velké trojky, kdy se rozhodovalo o budoucím uspořádání poražené země, jsem se snažil doložit, jak Adenauer už jako významný lokální politik, starosta Kolína nad Rýnem, projevoval státnickou moudrost a prozíravost spolu s vytrvalostí, rozvahou a schopností realistického a pragmatického hodnocení situace. Současně poukazuji na to, že už v rodném domě mu byly vštípeny přísné křesťanské morální zásady, kterým zůstal po celý život jako hluboce věřící člověk věrný a jež rozhodujícím způsobem formovaly jeho vidění světa, přesvědčení a hodnotový systém.

²⁶⁴ WILLIAMS, Ch., c. d., s. 276–279.

Schopnost realistického uvažování ve spojitosti s těmito atributy jej už v období prvního starostenského úřadu přivedla k nezvratnému přesvědčení o potřebě vybudování tzv. mírové republiky poblíž západní hranice – v oblasti Porýní, která by byla duchovně i hospodářsky spjata s Francií, dlouholetým soupeřem Německa. V uskutečnění projektu „Friedensrepublik“ spatřoval Adenauer naději na překonání dějinných antagonismů s významným západoevropským sousedem a na posílení míru v Evropě. Přestože se v tomto období zamýšlený projekt neuskutečnil, a nakonec to byli Britové, kdo zřídili po válce stát Severní Porýní-Vestfálsko, zůstal Adenauer těmto iniciativám velmi nakloněn a myšlenky federalismu a Panevropy, jak ukázala i konference v Haagu v roce 1948, v jeho plánech stále rezonovaly. Směřování budoucího státu do západních struktur nahlížel jako jediný možný koncept dalšího vývoje směrem k suverenitě a prosperitě.

Nelze se nezeptat, zda by bylo bývalo možné zvolit jiné východisko pro vytváření pozice vznikajícího státu na mezinárodní scéně a jiný cíl, než byla orientace na západní struktury. K zodpovězení této otázky je třeba připomenout jak situaci uvnitř Německa, tak na mezinárodní politické scéně. Narůstající neshody mezi velmocemi týkající se budoucího vývoje Německa vedly nejprve ke sdružení britské a americké okupační zóny v tzv. Bizonii, později k zahrnutí i zóny francouzské a ke vzniku tzv. Trizonie, která měla vytvořit předpoklady pro hospodářskou obnovu válkou zničené země. Na mezinárodním poli se ve druhé polovině čtyřicátých let stupňovalo napětí a zostřovaly se rozpory mezi Spojenými státy a jejich západními spojenci na jedné straně a Sovětským svazem na straně druhé.

Po vyhlášení Marshallova plánu a v souvislosti s ním provedené měnové reformě v okupačních zónách západních mocností a současně v jejich sektorech Berlína se toto napětí změnilo v otevřené nepřátelství, jehož výrazem byla berlínská blokáda. Dělicí čára vedla srdcem země, uzavřený Západní Berlín, jehož obyvatelstvo mělo být vyhladověno, byl zásobován spojeneckými letadly pomocí leteckého mostu a odpor jeho obyvatel vůči politice Sovětského svazu se stal symbolem demokracie. V danou chvíli už bylo zřejmé, že koncept jednotného Německa vytvořeného ze všech čtyř zón a se všemi obyvateli země nemá na dlouhou dobu šanci na úspěch. Adenauer si byl této skutečnosti dobře vědom a v orientaci západním směrem spatřoval jedinou možnou cestu dalšího vývoje. Začlenění Spolkové republiky do systému západních demokratických zemí s vyhlídkou na budoucí integraci do západoevropsko-atlantického systému přinášelo naději mírových záruk i hospodářského a duchovního rozkvětu.

Dosud byly zmíněny jen aspekty zahraniční linie budoucího západoněmeckého státu tak, jak ji zamýšlel budoucí spolkový kancléř. Aby však k takovému nasměrování mohlo vůbec

dojít, musely být nejprve vytvořeny potřebné podmínky uvnitř země. To ovšem nebylo ve specifické situaci rozděleného Německa nikterak snadné. Je třeba si uvědomit, že politický život v rozděleném Německu se začal vytvářet až poté, když bylo povoleno zakládání politických stran. Některé se rodily zcela nově, jiné navazovaly na svoji přednacistickou existenci. Adenauer je neodmyslitelně spjat s Křesťanskodemokratickou unií (CDU), ale tuto stranu bylo nutno nejprve komplikovaně vybudovat a Adenauer byl nucen se velice zasazovat o vytvoření jejího profilu jako tzv. Sammlungspartei – strany s programem, který imponoval širokým vrstvám obyvatelstva katolického i evangelického vyznání, aby tak vyvážil početnost přívrženců levicových stran, jimž nahrávala zoufalá hospodářská situace, v níž se zprvu poválečné Německo nacházelo.

Adenauer musel prosazovat svoji názorovou linii nejen v opozici proti zástupcům jiných stran, z nichž doživotním politickým rivalem mu byl představitel Sociálnědemokratické strany Německa (SPD) Kurt Schumacher, ale i v řadách CDU proti přívržencům tzv. křesťanského socialismu, jakým byl Jakob Kaiser. Pro obrozující se CDU bylo stěžejní nejen budoucí ideové směřování, ale také otázka, zda má v každé okupační zóně působit nezávislá organizace federálně spojená s ostatními, či zda má být Křesťanskodemokratická unie řízena centrálně z Berlína, kde sídlilo nejvýznamnější středisko tohoto hnutí. Zatímco čelní politici strany Andreas Hermes a Jakob Kaiser, kteří byli potenciálními kandidáty na vedoucí pozici v CDU v britské zóně, se klonili k variantě počítající s centrálním řízením, Konrad Adenauer, který předpokládal, že Německo se bude vyvíjet jako parlamentní demokracie opírající se o politické strany, tuto možnost rezolutně odmítal. Zisk postu předsedy v nově zakládané CDU v britské okupační zóně, do níž patřily severomořské přístavy a průmyslové oblasti Kolína a Porúří, predikoval do budoucna možnost zastávat velmi významnou funkci v západních okupačních zónách, což bylo samozřejmě pro Adenauerovy další plány důležité. Můžeme jistě polemizovat o krocích, které učinil pro to, aby toto předsednictví získal, ale je třeba si uvědomit, že bez politické taktiky a strategie by bylo jeho usilování předem odsouzeno k neúspěchu.

Zrodil-li se pak následně Ahlenský program jako jakési „smírčí řešení“ v zájmu uklidnění nálad v CDU a jejího sjednocení před volbami do zemského sněmu Severního Porýní-Vestfálska na jaře 1947, byla to jistě užitečná „úlitba“ ve jménu „dobývání další významné kóty“. Adenauer neměl k dispozici příliš manévrovacího prostoru, ale ten, který se mu nabízel, využil jako dobrý stratég. „Starý pán“, jak se mu přezdívalo, prokázal opět netušenou energii, a i když hlasy pro CDU nakonec nestačily k tomu, aby se Adenauer do zemského sněmu dostal, mohl aspoň napřít všechny síly na to, aby mařil snahu nově zvoleného premiéra Karla Arnolda o uskutečňování původní verze Ahlenského programu s jeho širokými znárodňovacími návrhy.

Mezinárodní situace, jak už bylo výše řečeno, se v této době prudce vyostřovala – „železná opona“, jak o ní v roce 1946 hovořil Churchill, se začala pomalu snášet nad rozjitřený kontinent. Trumanova doktrína a postoj Sovětského svazu k nabídce pomoci v podobě Marshallova plánu už byly jasným znamením toho, že prohlubující se polarizace v rámci Evropy i světa přinese trpké plody. Pařížská konference s demonstrativním odchodem Molotova a berlínská blokáda, zahájená následujícího roku, o tom nenechaly nikoho na pochybách. V takové situaci bylo Adenauerovi jasné, že jedinou bezpečnou cestou, po níž se může země do budoucna ubírat, byť bohužel ne ve své celistvosti, je ta západním směrem. Vydat se po ní znamenalo začít získávat zkušenosti se zahraniční politikou, které mu dosud chyběly. Ty první, z konference v Haagu, byly naštěstí velmi pozitivní a nadějeplné. Záhy však mělo přijít trpké rozčarování z Londýnských dohod. Nicméně právě jejich výsledky nastartovaly proces, který přímo vedl k utvoření západoněmeckého státu.

Když se dnes, s odstupem více než půlstoletí díváme na okolnosti jeho vzniku, může se nám zdát až neuvěřitelné, jak tenká byla hranice mezi tím, zda se Konrad Adenauer stane, či nestane prvním představitelem Spolkové republiky Německo. Rozdílem jednoho hlasu, svého vlastního, se s nadsázkou i doslova zasadil o dějiny své země. Jaký vlastně byl onen člověk, který se, tehdy již třiasedmdesátiletý, ujal kancléřské funkce díky tak těsnému volebnímu vítězství, které navíc přisoudil sám sobě? Pročítáme-li Adenauerovy paměti a životopisy, vyvstává nám před očima osobnost cílevědomá, pragmaticky a strategicky uvažující, někdy podezřívána až z machiavellismu, ale i velmi zbožná, hluboce zaujatá základními křesťanskými idejemi a morálními postuláty, nesmlouvavá a vnitřně opravdová. Bytostně milující svoji rodinu a současně odtažitá, s postupujícími léty zatvrzelá i hašteřivá, často dominantní, autoritativní, ale spolehlivá a v jednání konstruktivní.

Adenauer se dokázal chopit příležitosti a obratně proměnit situaci ve prospěch myšlenek, jimž byl oddán. Od předsednictví Parlamentární rady s větší možností rozvinout potřebné kontakty byl pro Adenauera mnohem menší krůček ke kancléřskému křeslu, než by byl kdo z těch, kteří byli přesvědčeni o formálním významu takové funkce, ochoten uvěřit. To, co mělo být Adenauerovou „labutí písní“, zahájilo kariéru významného státníka. Zdá se, že přesně těchto vlastností bylo třeba, aby se mohl etablovat stát, který se v nedlouhé době ocitl nejen v rovnoprávném partnerství svých západních sousedů, ale v postavení respektované velmoci, která nakonec dokázala uhájit svoji národní integritu, na počátku takřka ztracenou.

13. Resumé

Rok 1945 přinesl konec druhé světové války, která za sebou zanechala zpustošenou Evropu a také nové rozvrstvení sil na kontinentě. To, jak se záhy ukázalo, bylo natolik antagonistické, že svou podstatou ohrožovalo i samotné základy evropské svobody. Nacistické Německo, jež tuto válku rozpoutalo a mělo být navždy oslabeno a zbaveno možnosti zopakovat podobné hrůzy, bylo rozděleno do okupačních zón vítězných mocností – americké, britské, francouzské a sovětské – a veškeré vládní pravomoci spadaly do jejich kompetence. Narůstající neshody týkající se budoucího vývoje Německa záhy vedly nejprve ke sdružení britské a americké okupační zóny v tzv. Bizonii, později k zahrnutí i zóny francouzské a ke vzniku tzv. Trizonie, která měla vytvořit předpoklady pro hospodářskou obnovu válkou zničeného Německa.

Tato bakalářská práce se snažila analyzovat poválečný vývoj v těchto třech německých západních okupačních zónách v letech 1945–1949 a v jeho rámci činnost budoucího spolkového kancléře Konrada Adenauera vedoucí ke konstituování západoněmeckého státu a k jeho prozápadní orientaci ve spojitosti s vývojem mezinárodním. Ten začala zásadním způsobem ovlivňovat studená válka, jež rozdělila Spojence z druhé světové války a postavila západní velmoci proti Sovětskému svazu. Zásadní antagonismus se projevil nejdříve berlínskou krizí.

Schopnost realistického hodnocení situace a pragmatický přístup spolu s hlubokou oddaností křesťanským ideálům, myšlenkám federalismu a evropské jednoty vedly Konrada Adenauera k obavám z rostoucího protikladu mezi Sovětským Ruskem a svobodnými státy, a naopak k niternému přesvědčení, že jedině prozápadní orientací je možno zachránit „... náš způsob života, který se vyvíjel po staletí, jehož základem je křesťansko-humanistický pohled na svět“.²⁶⁵

Předpoklady k tomu, aby se Spolková republika Německo mohla vydat cestou naděje západním směrem, chtěl kancléř Adenauer vytvořit překonáním dějinných rozporů, v jejichž důsledku byly vztahy mezi Francií a Německem tradičně napjaté, a navázáním úzké německo-francouzské spolupráce. Takové vzájemné provázání dvou ekonomik i kultur mělo mít podobu mírového státu zřízeného na německo-francouzských hranicích; idea vybudovat ve spolupráci

²⁶⁵ ADENAUER, Konrad, *Erinnerungen...*, s. 96–97.

s Francouzi tento státní útvar provázela Adenauera od dvacátých let, ironií osudu bylo, že vznik státu Severní Porýní-Vestfálsko po druhé světové válce iniciovali Britové.²⁶⁶

V napjatých mezinárodních vztazích poválečných let musel Adenauer vyvinout mimořádné úsilí, prokázat velkou politickou prozíravost, státnickou rozvahu, cílevědomost a rozhodnost při vytyčování priorit vznikajícího západoněmeckého státu. Vypořádat se se základním neuralgickým bodem, jímž byla ztráta národní jednoty, která za dané situace nezvratně hrozila. Jedině realistickým přístupem k řešení problémů a spolehlivostí, o niž vždy usiloval, mohl postupně dosahovat vytčeného cíle – směřování k integraci do západního společenství²⁶⁷ – a položit tak základy moderního demokratického a prosperujícího státního organismu a budoucí svobodné občanské společnosti s nadějí pro všechny Němce.

Byl-li Konrad Adenauer na začátku třetího tisíciletí označen potomky svých současníků za „Největšího Němce“, pak nepochybně proto, že ona naděje svobody, o niž se tak významně zasloužil, se nakonec změnila ve skutečnost.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 98.

²⁶⁷ WOLFRUM, E., c. d., s. 83.

14. Použité prameny a literatura

14.1 Prameny

ADENAUER, Konrad, *Briefe über Deutschland 1945–1951*, Berlin 1986.

ADENAUER, Konrad, *Erinnerungen: 1945–1953*, Stuttgart 1965.

ADENAUER, Konrad – MENSING, Hans Peter – MORSEY, Rudolf – SCHWARZ, Hans-Peter, *Briefe 1945–1947*, Berlin 1983.

ADENAUER, Konrad – MENSING, Hans Peter – MORSEY, Rudolf – SCHWARZ, Hans-Peter, *Briefe 1947–1949*, Berlin 1984.

Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945–1949, Band 1, München 1989.
Deutschland: 1949 bis 1999, Sankt Augustin 2000.

KÜSTERS, Hanns J. – MENSING, Hans P., *Kriegsende und Neuanfang am Rhein: Konrad Adenauer in den Berichten des Schweizer Generalkonsuls Franz-Rudolph von Weiss 1944–1945*, München 1986.

MÄRZ, Peter, *Dokumente zu Deutschland 1944–1994*, 2. Aufl., München 2000.

NIEHUSS, Merith – LINDNER, Ulrike, *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*, Band 10, *Besatzungszeit, Bundesrepublik und DDR 1945–1969*, Stuttgart 1998.

POMMERIN, Reiner – FRÖHLICH, Michael, *Quellen zu den deutsch-amerikanischen Beziehungen: 1917–1963*, Darmstadt 1996.

STRAUSS, Franz Josef, *Die Erinnerungen*, Berlin 1989.

14.2 Literatura

BECKER, Felix, *Kleine Geschichte der CDU*, Stuttgart 1995.

BENZ, Wolfgang, *Auftrag Demokratie: Die Gründungsgeschichte der Bundesrepublik und der DDR 1945–1949*, Berlin 2009.

BENZ, Wolfgang, *Deutschland unter alliierter Besatzung 1945–1949/55*, Berlin 1999.

BÖSCH, Frank, *Die Adenauer-CDU: Gründung, Aufstieg und Krise einer Erfolgspartei 1945–1969*, Stuttgart 2001.

BRACHER, Karl Dietrich – ESCHENBURG, Theodor – FEST, Joachim C. – JÄCKEL, Eberhard, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, Bd. 1: *ESCHENBURG, Theodor, Jahre der Besatzung 1945–1949*, Stuttgart, Wiesbaden 1983.

DURMAN, Karel, *Popely ještě žhavé: Velká politika 1938–1991*, Díl 1, Praha 2004.

EISENBERG, Carolyn Woods, *Drawing the Line: The American Decision to Divide Germany, 1944–1949*, Cambridge 1996.

- ERDMANN, Karl D. – GRUNDMANN, Herbert, *Gebhardt Handbuch der deutschen Geschichte*, Band 4, *Die Zeit der Weltkriege*, 9. Aufl., Stuttgart 1978.
- CHACE, James, *Acheson: The Secretary of State Who Created the American World*, Cambridge 1999.
- JUNKER, Detlef – GASSERT, Philipp – MAUSBACH, Wilfried – MORRIS, David B., *The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990: A Handbook, Volume 1: 1945–1968*, New York 2010.
- KERSHAW, Ian, *Do pekla a zpět: Evropa 1914–1949*, Praha 2017.
- KERSHAW, Ian, *Konec: Německo 1944–45*, Brno 2013.
- KOCH, Peter, *Konrad Adenauer: Eine politische Biographie*, Hamburg 1985.
- KOVÁŘ, Martin – HORČIČKA, Václav, *Dějiny evropské integrace I*, Praha 2005.
- KÖHLER, Henning, *Adenauer: Eine politische Biographie*, Berlin 1994.
- KRÁTKÝ, Karel, *Marshallův plán: Příspěvek ke vzniku studené války*, Plzeň 2010.
- LUŇÁK, Petr, *Západ: Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*, Praha 1997.
- MALZAHN, Manfred, *Germany 1945–1949: A Sourcebook*, New York 1991.
- MANN, Golo, *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main 1966.
- MASTNÝ, Vojtěch, *Studená válka a sovětský pocit nejistoty: 1947–53 Stalinova léta*, Praha 2001.
- MÜLLER, Helmut M. – VOLLRATH, Hanna – KRIEGER, Karl-Friedrich – ŘEZANKOVÁ, Ivona, *Dějiny Německa*, Praha 1995.
- NÁLEVKA, Vladimír, *Studená válka*, Praha 2003.
- NOVÁK, Miloslav – ŠVANDELÍK, Jan, *Kancléř Adenauer*, Praha 1995.
- POMMERIN, Reiner, *The American Impact on Postwar Germany*, Oxford 1997.
- SCHWARZ, Hans-Peter, *Adenauer: Der Aufstieg, 1876–1952*, Stuttgart 1986.
- SCHWARZ, Hans-Peter, *Konrad ADENAUER: Prvý kancelár Spolkovej republiky Nemecko*, Bratislava 2014.
- SCHWARZ, Hans-Peter – EBERHARD, Jäckel – BRACHER, Karl D., *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland: Gründerjahre der Republik: 1949–1957*, Band 2, *Die Ära Adenauer*, Stuttgart 1981.
- WEGS, Robert J. – LADRECH, Robert, *Evropa po roce 1945*, Praha 2002.
- WENGST, Udo, *Auftakt zur Ära Adenauer: Koalitionsverhandlungen und Regierungsbildung 1949*, Düsseldorf 1985.
- WILLETT, Ralph, *The Americanization of Germany, 1945–1949*, London 1992.
- WILLIAMS, Charles, *Adenauer: Otec nového Německa*, Praha 2002.

WOLFRUM, Edgar, *Zdařilá demokracie: Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek*, Brno 2008.

WEYMAR, Paul, *Konrad Adenauer: Die Autorisierte Biographie*, München 1955.

14.3 Časopisecké studie

DEIGHTON, Anne, *The 'Frozen Front': The Labour Government, the Division of Germany and the Origins of the Cold War, 1945–7*, in: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944–), Vol. 63, No. 3, Summer 1987, p. 449–465.

FOSCHEPOTH, Josef, *British Interest in the Division of Germany after the Second World War*, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 21, No. 3, July 1986, s. 391–411.

GAREAU, Frederick H., *Morgenthau's Plan for Industrial Disarmament in Germany*, in: *The Western Political Quarterly*, Vol. 14, No. 2, June 1961, s. 517–534.

GOLDSTEIN, Cora Sol, *A Comparative Analysis of Cultural Control: The German Military Occupation of France (1940–1942) and the American Military Occupation of Germany (1945–1949)*, in: *The Journal of Military History*, Vol. 80, No. 4, October 2016, s. 1083–1116.

JACKSON, Scott, *Prologue to the Marshall Plan: The Origins of the American Commitment for a European Recovery Program*, in: *The Journal of American History*, Vol. 65, No. 4, March 1979, s. 1043–1068.

JESSUP, Philip C., *Park Avenue Diplomacy—Ending the Berlin Blockade*, in: *Political Science Quarterly*, Vol. 87, No. 3, September 1972, s. 377–400.

KAVIAKA, Iryna, *German Question in 1945–1949: Research of the Problem in Anglo-American Historiography*, in: *Historia i Polityka*, Vol. 24, No. 31, 2018, s. 123–133.

KRIEGER, Wolfgang, *Was General Clay a Revisionist? Strategic Aspects of the United States Occupation of Germany*, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 18, No. 2, April 1983, s. 165–184.

LEFFLER, Melvyn P., *Adherence to Agreements: Yalta and the Experiences of the Early Cold War*, in: *International Security*, Vol. 11, No. 1, Summer 1986, s. 88–123.

LUNDESTAD, Geir, *Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945–1952*, in: *Journal of Peace Research*, Vol. 23, No. 3, September 1986, s. 263–277.

MELISSEN, Jan – ZEEMAN, Bert, *Britain and Western Europe, 1945–1951: Opportunities Lost?*, in: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944–), Vol. 63, No. 1, Winter 1986–1987, s. 81–95.

- MITCHELL, Maria, *Materialism and Secularism: CDU Politicians and National Socialism, 1945–1949*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 67, No. 2, June 1995, s. 278–308.
- ROBERTS, Geoffrey, *Moscow and the Marshall Plan: Politics, Ideology and the Onset of the Cold War, 1947*, in: *Europe–Asia Studies*, Vol. 46, No. 8, Soviet and East European History, 1994, s. 1371–1386.
- ROGERS, Daniel E., *Transforming the German Party System: The United States and the Origins of Political Moderation, 1945–1949*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 65, No. 3, September 1993, s. 512–541.
- SKŘIVAN, Aleš, *Konrad Adenauer a vznik Spolkové republiky*, in: *Historický obzor*, roč. 3, č. 5, 1992, s. 131–138.
- SHLAIM, Avi, *Britain, the Berlin Blockade and the Cold War*, in: *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944–)*, Vol. 60, No. 1, Winter 1983–1984, s. 1–14.
- TENT, James F., *Mission on the Rhine: American Educational Policy in Postwar Germany, 1945–1949*, in: *History of Education Quarterly*, Vol. 22, No. 3, Special Issue: Educational Policy and Reform in Modern Germany, Autumn 1982, s. 255–276.
- TURNER, Ian, *Great Britain and the Post-War German Currency Reform*, in: *The Historical Journal*, Vol. 30, No. 3, September 1987, s. 685–708.
- WEILER, Peter, *British Labour and the Cold War: The Foreign Policy of the Labour Governments, 1945–1951*, in: *Journal of British Studies*, Vol. 26, No. 1, England's Foreign Relations, January 1987, s. 54–82.
- WEISSMAN, Alexander D., *Pivotal Politics—The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy*, in: *The History Teacher*, Vol. 47, No. 1, November 2013, s. 111–129.

14.4 Elektronické zdroje

20. September 1949: Regierungserklärung des Bundeskanzlers vor dem Deutschen Bundestag, [cit. 2019-07-31]. Dostupné z WWW: <https://www.konrad-adenauer.de/quellen/erklaerungen/1949-09-20-regierungserklaerung>.

Das Ahlener Wirtschafts- und Sozialprogramm der CDU, [cit. 2019-07-28]. Dostupné z WWW: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=0bd1a22b-ecf9-fdf2-7390-3fb8d3312b13&groupId=252038.

8. April 1949: Besatzungsstatut, veröffentlicht am 12. Mai 1949 durch die Militärgouverneure und Oberbefehlshaber der drei Westzonen, [cit. 2019-07-29]. Dostupné z WWW: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=f7263e3e-2cb8-bc71-8487-6fc7b7e1746b&groupId=252038.

Dokumente zur Gründung der CDU, [cit. 2019-07-29]. Dostupné z WWW: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=f29016e1-6ddc-a124-e6d3-2afb154240dd&groupId=252038.

Düsseldorfer Leitsätze über Wirtschaftspolitik, Landwirtschaftspolitik, Sozialpolitik, Wohnungsbau vom 15. Juli 1949, [cit. 2019-07-28]. Dostupné z WWW: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=e96f38a1-b923-a79e-c5a3-11569de3f64e&groupId=252038.

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, [cit. 2019-07-29]. Dostupné z WWW: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=033207ec-8f6e-a223-5f39-6f7d5c42155b&groupId=252038.

Petersberger Abkommen 22. November 1949, [cit. 2019-07-31]. Dostupné z WWW: <https://www.konrad-adenauer.de/politikfelder/deutschlandpolitik/petersberger-abkommen>.

14.5 Použité zdroje týkající se problematiky historiografického diskursu

HOUŽVIČKA, Václav, *Změnilo opětovné sjednocení Německa vnímání jeho dějin?*, in: *Mezinárodní vztahy*, č. 2, 2002, s. 93–99.

IGGERS, Georg, *Dějepisectví ve 20. století: Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.

KAVIAKA, Iryna, *German Question in 1945–1949: Research of the Problem in Anglo-American Historiography*, in: *Historia i Polityka*, Vol. 24, No. 31, 2018, s. 123–133.

KŘEN, Jan, *Institucionalizace (ne)odpovědnosti: globální svět, evropská integrace a české zájmy*, předneseno na semináři IMS UK FSV 8. 12. 1999, [cit. 2019-08-3]. Dostupné z WWW: <https://historie.phil.muni.cz/media/3076880/snsekren.pdf>.

LOHMANN, Nina, *Evropská tradice britského dějepiscetví*, in: *Český časopis historický*, roč. 109, č. 4, 2011, s. 821–833.

MORAVCOVÁ Dagmar, *Recenze: Petr Drulák: Metafory studené války: Interpretace politického fenoménu*, in: *Mezinárodní vztahy*, roč. 45, č. 2, 2010, s. 153–157.

MRÁZKOVÁ, Marie – PÁNKOVÁ, Lucie, *Rekonstrukce Evropy a severní Ameriky po druhé světové válce (1944–1949) z pohledu současné historiografie*, in: *Studia territorialia*, Sborník prací Katedry německých a rakouských studií IMS FSV UK, roč. 4, č. 6, Praha 2005, s. 309–393.

RAKOVÁ, Svatava, *Současná americká historiografie: Témata, diskursy, metody*, in: *Studia territorialia*, Sborník prací: Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA, roč. 6, č. 8, Praha 2006, s. 37–55.

PEŠEK, Jiří, *Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA*, in: *Studia territorialia*, Sborník prací: Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA, roč. 6., č. 8, Praha 2006, s. 7–36.